

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA HUDEBNÍ VÝCHOVY A KULTURY

Studijní program:
Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Simona Riedlová

Práce s rytmickými strukturami v hodinách HV na 1. stupni ZŠ

Diplomová práce

Vedoucí práce:
Mgr. et Mgr. Ing. Veronika Růžičková, Ph.D.

Plzeň, 2023

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 28. ledna 2023

.....

vlastnoruční podpis

„Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. et Mgr. Ing. Veronice Růžičkové, Ph.D. za cenné rady a Mgr. Gabriele Vodárkové za rozhovory a diskuze o hodinách hudební výchovy.“

Obsah

Úvod.....	2
1. Teoretické pojednání o rytmu	3
1. 1. Rytmus z pohledu historie	3
1. 2. Definice rytmu	5
1. 3. Metrum, takt a rytmické struktury	7
2. Hudební rytmus ve vývoji dítěte a jeho vzdělávání.....	19
2. 1. Rytmus v hudebním vývoji dítěte	19
2. 2. Hudební vývoj dítěte v předškolním věku	21
2. 3. Hudební vývoj žáků 1. stupně základní školy	24
2. 4. Rytmus v RVP.....	25
3. Prostředky projevu rytmu a práce s nimi	29
3. 1. Rytmický zápis.....	30
3. 2. Rytmus v písni	30
3. 3. Rytmižace řeči.....	31
3. 3. 1. Slabiky	31
3. 3. 2. Říkadla	33
3. 4. Rytmus a pohyb	35
3. 5. Rytmus v instrumentální hře a hra na hudební nástroje.....	38
3.5.1. Orffův instrumentář	39
3.5.2 Boomwhackers a bobotubes	43
4. Pomůcky pro práci s rytmickými strukturami	46
4. 1. Tradiční pomůcky	46
4. 2. Učebnice a pracovní sešity	47
4. 3. Deskové hry	48
4. 4. Využití digitálních technologií v práci s rytmickými strukturami	53
5. Rytmické hry a pohybové činnosti	56
6. Rytmické hry s nástroji a pohybem	57
7. Dotazník pro žáky 1. stupně ZŠ.....	71
7.1. Obsah dotazníkového šetření	72
7.2. Výsledky dotazníkového šetření	73
8. Pozorování	79
8.1 Závěr pozorování	87
Závěr	88
Seznam literatury:	91
Internetové zdroje:	92

Úvod

Téma Práce s rytmickými strukturami v hodinách HV na 1. stupni ZŠ považují v dnešní době za velmi důležité. Žáci se mnohem méně pohybují a méně vykojí aktivní činnost. Hudební výchova je stále brána jako okrajový předmět, přestože je všestranným tvůrcem dětské osobnosti. Rytmickými strukturami jsou nazývány různě obtížné rytmické úryvky, jejichž prostřednictvím lze efektivně demonstrovat a následně si prakticky osvojit základní pojmy pulzace, rytmu, metra, Rytmická struktura je uspořádání těchto rytmických prvků, které tvoří základní jednotku hudební skladby – takt. Přitom je samozřejmě nejdůležitější důraz na praktické využití těchto pojmů.

Dílčím cílem je zjištění úrovně hudebních aktivit v mimoškolním prostředí a úroveň rytmických schopností žáků pod vedením učitele. Hlavním cílem této práce je nalézt nové možnosti práce s rytmickými strukturami a uceleně je shrnout. Spousta začínajících učitelů hledá nové způsoby jak žáky zaujmout a zapojit do hodin hudební výchovy, aktivity a předměty, které si někteří s hudební výchovou jen těžko spojují.

K průzkumu jsem využila dotazník realizovaný v 5. ročnících ZŠ Křižíkova 1916 a pozorování v jedné z těchto tříd. Ke zjištění, jaké lze použít způsoby práce s rytmem na základní škole, jsem mnoho času trávila s učiteli hudební výchovy a probírala s nimi jejich výuku, ptala se na jejich největší problémy a podle toho hledala vhodné způsoby výuky.

První kapitola jsem věnovala rytmu z pohledu historie. Následuje kapitola vysvětlující, co je to rytmus, z čeho se skládá a co je pro něj charakteristické. Hudební vývoj dítěte jsem zařadila z důvodu objasnění použitých metod. Samozřejmě nelze vynechat citace z RVP a prostředky, kterými se rytmus rozvíjí od říkadel po použití hudebních nástrojů. Následují kapitoly s různými možnostmi práce s rytmickými strukturami – tradičními i ne zcela běžnými.

Práce se opírá o letilé zkušenosti pedagogů, o inovativní přístup kreativních pedagogů z mého blízkého okolí a také jsem použila ukázky z knih doc. PhDr. Františka Sedláka, CSc, doc. PaedDr. Hany Váňové, prof. PhDr. Evy Jenčkové, Csc. a Mgr., MgA. Zdeňka Šimanovského a dalších odborníků v této problematice.

1. Teoretické pojednání o rytmu

1. 1. Rytmus z pohledu historie

Rytmus a hudba jsou součástí lidstva od nepaměti. Dříve sice hudba a rytmus neměly funkci estetickou, jako je tomu nyní, ale patřily k významným komunikačním projevům člověka již v období pravěku. Tehdy byla funkce hudby a rytmu zejména, spíše kultická. Pravěký člověk se pomocí hudby “dorozumíval” s bohy. Tehdy to byla právě rytmická složka hudby, která hrála tu nejdůležitější roli. Melodie byla tehdy ještě velmi nevyvinutá, stejně jako hrdlo člověka, takže zde lze hovořit spíše o 2–3 tónových intervalech, nebo spíše monotónním rytmickým zařikáváním a hrdelních skřecích různých výšek. Avšak pravidelně se opakující bohaté rytmické projevy byly součástí různých obřadů a nezbytnou součástí každodenních činností. Jednalo se o různé rituály, zaklínání šamanů, prosby o přízeň při lovu či léčení, ale i rituály smrti, narození či přivolávání deště v období sucha, anebo naopak odhánění počasí nepříznivého. Rytmus vyluzovaný nejprve jen klacky a kameny a později primitivními nástroji z kamenů, kostí, dřeva a dalších přírodních materiálů, představoval nedílnou součást lidského projevu. Opakováním, změnou intenzity a tempa rytmického motivu v souladu s výrazem a dynamikou býval tvořen sice prostý, ale emočně hluboký hudební projev většinou vedený šamanem či jiným výše postaveným členem kmenu. Všichni ostatní členové komunity však byly vždy jeho aktivní součástí. Rytmizace se projevila v projevu vokálním a pohybovém, který obřad doprovázel.

Jak asi tyto první hudební projevy zněly a vypadaly, můžeme zjistit dnes díky primitivním národům, jejichž vývoj odpovídá současným uzavřeným komunitám domorodců národů a kmenů, které žijí mimo civilizaci, jen minimálně ovlivněných moderním světem. Ty si zachovávají ráz a charakteristiku prapůvodního hudebního projevu doposud. Právě rytmická složka byla zpočátku tou nejdůležitější, dynamika, tempo a pravidelný puls posiloval soudržnost a propojení duševního naladění celé skupiny. Docházelo až ke stavům euforie a extáze, která členům komunity navozovala pocity souznění s božstvy.

S rozvojem hudebních nástrojů docházelo postupně nejen k rozšíření škály jednotlivých druhů zvuků, ale později i samotnému vzniku melodie. Počáteční rytmické monotónní motivy omezující se na rozsah několika málo tónů a intervalů se s objevem nových materiálů jako byla keramika či kov později rozvinuly ve své melodické složce.

Napodobování zpěvu ptáků a jiných zvuků přírody v tom hrálo též nedílnou roli. Stejně jako tomu je dnes u již zmíněných současných primitivních kmenů se předpokládá, že různé kmeny měly také své specifické druhy projevů a způsoby výroby hudebních nástrojů v závislosti na dostupnost různých materiálů a celkovém vývoji.

Přestože se první rytmické nástroje pravěku zcela nedochovaly a my se o jejich existenci dozvídáme právě v souvislosti s porovnáváním současných primitivních kmenů dosahujících v určitých oblastech totožného stupně vývoje, máme alespoň několik málo zdrojů, které nám přeci jen malou část informací o vzhledu a funkci některých druhů nástrojů přiblíží. Jednak jsou to úlomky hudebních nástrojů, které se dochovaly, a pak jsou to nástěnné malby zobrazující nejstarší hudebníky. Jedná se o úlomky píšťal. Mezi naleziště nejstarších hudebních nástrojů patří Dolní Věstonice v České republice. Jedná se o různé druhy kostěných píšťal starých přibližně 30 tisíc let. Nejstarší nástroje pochází se Slovinska a jsou staré asi 43 – 82 000 tisíc let.¹ Dalšími nejstaršími nástroji kromě bezdírkových i dírkových píšťal jsou jednoduchá štěrchadla a chřestidla z kostí, později z kostí a kovu, dřevěné bubny vydlabané z kmenů stromů, hliněné nádoby s kůží a paličkami potaženými kůží či luky. Nejrozšířenějším nástrojem však bylo lidské tělo. Tleskání, pleskání, dupání, mlaskání a jiné zvuky mohl provozovat každý člen hudebního počínání. To se nakonec využívá i při předškolní a školní hudební výchově doposud. Je to nejjednodušší a nejlevnější způsob, jak vytvořit rytmus a doprovodit hudbu.

V období románském a gotice bylo běžné zapisovat pouze melodii hudby, rytmizace a tempo již byla na interpretovi samotném. Zavádění polyfonie však vyžadovala přesné určení trvání not, aby bylo dosaženo souladu mezi jednotlivými hlasy. proto bylo nutné se zabývat odměřováním hudebního času. V 16. a 17. století tedy byla stanovena základní jednotka řídící se tepem srdce, která odpovídala půlové notě, tyto dva údery vyplňovaly jeden čtyřdobý takt. Přesné určování hudebního času zavedl v 19. století vídeňský mechanik Johan N. Mälzel, který vynalezl stroj s kyvadlem a závažičkem, jehož nastavením lze snižovat či zvyšovat počet kyvů v minutě. Označuje se zkratkou M.M. nota čtvrt'ová = číslo, které značí počet kmitů za minutu. ([Holzknecht, Poš, Nedbal, 1962, s. 75-77](#))

---

¹Za foukačkou do pravěku. [online]. [2022-31-05]. Dostupné z: <http://haaf.cz/view.php?cisloclanku=2007060603>

1. 2. Definice rytmu

Rytmus je slovo, které používáme v různých souvislostech, od hudby, kde představuje její neodmyslitelnou složku, až po běžné činnosti. Když slyšíme lidské srdce bít, je to srdeční rytmus. Vidíme-li přírodu usínat a znovu ožít, je to rytmus ročních období. Střídání jedné a druhé nohy, které nás posouvá vpřed, je rytmus chůze. Můžeme vidět a slyšet děti, jak jejich tělo reaguje na hudbu, kterou mají rády.

Definice rytmu není jednotná, existují různá pojetí a vysvětlení tohoto pojmu. Slovo samotné je řeckého původu: *rhythmos* - plynutí je odvozené od slovesa *rhein* - téct nebo plynout.² Jde o dynamické dění se znakem pravidelnosti s nelehkým vysvětlením. Nejdůležitější pro člověka je samozřejmě rytmus biologický, dalšími rolemi, v nichž můžeme slovo rytmus nalézt, je rytmus pracovní či například rytmus řeči. Ten už se významově blíží pojetí rytmu z hlediska hudebního. Přibližme si tedy alespoň několik málo definic hudebního rytmu (dále jen rytmus).

Ottův slovník naučný³ definuje rytmus z několika hledisek. Z definice je pro hudební rytmus charakteristické pravidelné opakování, se stejnými časovými mezerami, v taktu upraveném a vyplněném částmi, které se v době trvání mohou mezi sebou rovnat a jsou měřitelné. V slovníčku základních hudebních pojmů nalezneme dvě definice rytmu. „1. Členění přirozeného pohybu do pravidelných úseků; 2. Pravidelné vnitřní členění průběhu skladby střídáním přízvučných a nepřízvučných anebo delších a kratších tónů (dob). S melodií a harmonií tvoří rytmus tři základní prvky hudebního projevu”⁴. (Vrkočová, 1996, s. 165) Tato dvojí definice je diskutabilní, jelikož většina definic přenechává střídání přízvučných a nepřízvučných dob pojmu metrum a uvažuje pouze o střídání krátkých a dlouhých tónů.

Podrobně popsání vymezení rytmu nalezneme v **Hudební psychologii pro učitele od H. Váňové a F. Sedláka**⁵. V užším slova smyslu rytmus označuje časové intervaly mezi zvuky.

Rytmus tedy můžeme chápat v těchto významech:

1. Rytmus jako rytmické cítění
2. Rytmus v širším významu jako zastřešující pojem pro časové strukturování hudby

---

²Rytmus (hudba) – Wikipedie. [online]. [2022-10-05]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Rytmus_\(hudba\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Rytmus_(hudba))

³Otto, Jan. Ottův slovník naučný. Praha: J. Otto, 1897.

⁴Vrkočová, Ludmila. Slovníček základních hudebních pojmů. Vlastní náklad, 1996. ISBN 80-901611-3-8.

⁵Sedlák, František, Váňová, Hana. Hudební psychologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2060-2.

zahrnující rytmus v užším významu, metrum, pulzaci.

3. Rytmus v užším významu jako střídání krátkých a dlouhých tónů

Rytmické struktury souvisí s užším pojetím rytmu. Hudební rytmus vymezují jako základní výrazový prostředek, který organizuje hudbu v čase, skládající se z pulsu, metra, délky tónů a pomlky a v neposlední řadě z hybnosti a tempa.

Podle **Poledňáka** jsou hybnost a tempo často zaměňovány. *“Hybnost je určena pohyblivostí po sobě následujících zvuků.”*⁶ Je to tedy schopnost hudby měnit intenzitu a rychlost během skladby. Tempo běžně definujeme jako rychlost průběhu skladby, ve které se střídají základní metrické doby (těžké a lehké) a absolutní délky počítací doby v taktu. Základním rysem je tedy frekvence pulsace, které jsou vyjádřeny počtem úderů za minutu. Přesně pulsaci určujeme Mäzelovým metronomem. Složky, které jsou propojené a neoddělitelné stejně jako samotný rytmus od zvukové stránky hudby. Metrum tvoří určitý počet pulsů mezi opakujícími se akcenty. V evropské hudbě je metrum realizováno v podobě taktů (více o metru a taktu naleznete v [další kapitole](#)). Délku tónu a pomlky obecně pokládáme za rytmické jednotky, které se střídají a periodicky vrací, a v nich pak spočívá rytmičnost hudby. Tempo je označováno většinou italským hudebním názvoslovím. Názvosloví udává jen přibližnou rychlost, přesné určení tempa je podle Mälzelova metronomu. Hybnost je rychlost střídání zvuků v určitém čase. Může být použita v hudbě k vyjádření emocí nebo napětí.

H. Váňová a F. Sedlák⁷ hudbu řadí k časovým uměním, kde čas hraje důležitou roli, avšak nejedná se jen o čas jako takový, měřitelný sekundami a minutami. Jedním z faktorů plynutí a trvání skladby je hudební čas, který je závislý na prožitku a vnímání každého jedince. Skladba může být různě interpretována a vnímána.

Dle **L. Daniela**⁸ je důležité, aby si děti i na pojem rytmus již v předškolním věku zvykaly a začínaly ho v nižším školním věku také používat s tím, že jim ho do slovníku zavedeme zcela přirozeně při praxi. Při častém používání slova rytmus, při rytmických, instrumentálních i pohybových činnostech, dětem tento pojem zdomácní.

K. Janeček v díle *Hudební formy* popisuje rytmus a tempo jako dílčí pohybovou (kinetickou) složku melodie. Uvádí, že je tato složka založena na protikladech délky trvání zvuku a ticha a tyto různě odměřené zvuky tvoří rytmus. Absolutní míra rychlosti

---

⁶ Poledňák, Ivan. ABC Stručný slovník hudební psychologie. Praha: Supraphon, 1984. ISBN 02-008-84.

⁷ Sedlák, František, Váňová, Hana. Hudební psychologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2060-2.

⁸ Daniel, Ladislav. Metodika hudební výchovy. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-85300-98-2

pak představuje tempo, ve kterém se určitý rytmus realizuje. *“V určitém tempu lze pak realizovat jen zcela konkrétně rytmizovanou řadu zvuků. Rytmus sám o sobě je pouhá teoretická abstrakce; totéž platí o tempu.”*⁹ Ve svém díle Tektonika pak dodává, že metrum vyplývá z vnitřní organizace rytmu, který probíhá v určitém tempu. V tomto díle se hlouběji zabývá pojmem *hudební čas*, který porovnává s časem astronomickým. Čas astronomický plyne bez ohledu na člověka, zatímco čas hudební plyne každému člověku jinak. Jsou zde faktory subjektivní – prožitky, pocity.¹⁰

1. 3. Metrum, takt a rytmické struktury

Metrum v hudbě je vlastně periodické střídání těžkých a lehkých dob, jejichž střídání je zaznamenáno druhem taktu, v němž jsou tyto doby uspořádány, přičemž takt je základní metrická a rytmická jednotka hudby. Základními takty jsou takt dvoudobý a třídobý, vychází z lidových tradic naší kultury a jsou pro nás tedy přirozené. Ve dvoudobém taktu je jedna doba těžká - přízvučná, na níž je kladen důraz, nebo-li akcent, druhá doba je pak lehká - nepřívučná, ve třídobém taktu je systém doplněn ještě o jednu dobu lehkou. Periodické opakování taktů dává vzniknout rytmické struktuře. Další strukturalizace rytmu vychází z pojetí délkových hodnot not.

Takt je tedy stavebním kamenem každé rytmické struktury, která může být buď jednoduchá nebo složitá, pravidelná či nepravidelná. *“Jednotlivé takty se od sebe oddělují taktovými čarami. Takty, jež mají pouze jediný přízvuk, nazývají se jednoduché. Podle počtu dob jsou jednoduché takty buď dvoudobé nebo trojdobé. Spojením dvou jednoduchých taktů v jeden celek vzniká takt složený, který má přízvuky dva. Z taktů dvoudobých vznikají složené takty čtyřdobé, ze třídobých šestidobé.”*¹¹ Dvoudobé takty jsou též nazývány sudými a třídobé zase lichými. Z taktů jednoduchých se nejvíce používá dvoučtvrtečního taktu 2/4 a dvoupůlového 2/2, tzv. alla breve. Nejčastějšími lichými takty jsou takty tříčtvrteční 3/4 a tříosminový 3/8. Méně často se setkáme s taktem třípůlovým 3/2. Složené takty zastupuje v písních nejčastěji takt čtyřčtvrteční 4/4, tzv. celý, šestičtvrteční 6/4, šestiosminový 6/8. Méně často pak 9/8. Existují i takty pětidobé a sedmidobé. V lidové hudbě a písních pro děti se však většinou

---

⁹ Janeček, Karel. Hudební formy. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1955.

¹⁰ Janeček, Karel. Tektonika. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1968. ISBN 02-097-68

¹¹ CMÍRAL, Adolf a Jiří PILKA. Základní pojmy hudební. 7., dopl. vyd., (v SHV 2. vyd.). Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965.

nevyskytují. Někdy začíná skladba taktem neúplným - tzv. předtaktím. Mezi další vybočení z pravidelné jednoduché rytmické struktury patří například střídání dvoudobých a třídobých taktů, což reprezentuje například lidový tanec furiant. Dalšími takovými tanci jsou například bavorák, kolovrat nebo slepička. (Cmíral, Adolf a Jiří Pilka, 1965, s. 141)

Rytmickou strukturou myslíme uspořádání rytmických prvků, jako jsou tóny, takty a rytmické sekvence (posloupnost rytmických prvků), které tvoří hudební skladbu. Můžeme je dělit na jednoduché a složité. Jednoduché struktury se skládají z jednoduchých rytmických vzorců, například čtyřdobých taktů opakujících se po celou délku trvání skladby. Nejprve ve výuce začínáme dvoudobým a následně čtyřdobým taktem, později se zaměřujeme na takt třídobý. Na konci 1. stupně by žák měl být schopen pracovat

se všemi vyjmenovanými druhy základních taktů. Tyto jednoduché rytmické struktury písní obsahují zejména opakování sekvencí složených z not čtvrt'ových a osminových, dále pak jsou doplněny notami půlovými, celé noty se v rytmických strukturách dětských nebo lidových písní vyskytují spíše na jejich konci či mezi slokou a refrémem.

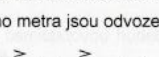
V případě práce s rytmickými strukturami v rámci hodin hudební výchovy na 1. stupni základní školy si vystačíme se strukturami jednoduchými a pravidelnými. Cílem je naučit žáky osvojit si základy praktické práce s nimi a brzké zavedení těch složitých do výchovy mladších žáků by bylo spíše na škodu. Až pokud jsou zvládnuty jednoduché a pravidelné rytmické struktury, je možné zařadit do výuky ty složitější a nepravidelné.

Uvádím zde notové ukázky, které zpracovali Bohumír Hanžlík a Ladislav Daniel ve svých knihách.

TAKT

Takt se zakládá na metru. Je to úsek, ohraničující metrické skupiny.

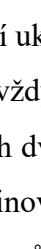
- Z dvoudobého metra jsou odvozeny takty dvoudobé:

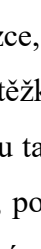
Metrum $\frac{2}{4}$

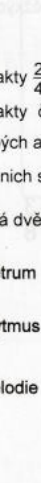
Rytmus $\frac{2}{4}$

Melodie

- Z třídobého metra jsou odvozeny takty třídobé:

Metrum $\frac{3}{4}$

Rytmus $\frac{3}{4}$

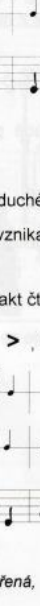
Melodie

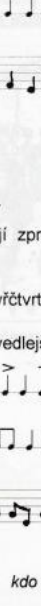
Takty $\frac{2}{4}$ a $\frac{3}{4}$ jsou takty jednoduché.

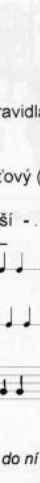
Takty čtyřdobé a vícedobé vznikají zpravidla složením jednoduchých taktů dvoudobých a třídobých.

Z nich se nejčastěji vyskytuje takt čtyřčtvrtový (celý): $\frac{4}{4}$, C

Má dvě přízvukné doby hlavní >, vedlejší -.

Metrum $\frac{4}{4}$

Rytmus $\frac{4}{4}$

Melodie

Zlatá brána otevřená, kdo do ní vejde, hlava mu sejde

Obr. 1. - Takt¹²

Metrum v první ukázce, která je ve dvoučtvrtovém taktu, udávají čtvrtové noty, přičemž první doba je vždy těžká, což je v záznamu označeno akcentem. Rytmus této ukázky určují v prvních dvou taktech vždy dvě noty osminové a jedna čtvrtová, ve třetím taktu čtyři noty osminové, poslední takt je totožný s prvními dvěma. Tuto ukázkou lze využít ve výuce rytmu různými způsoby: plesnutí na těžkou dobu, tlesnutí na lehkou dobu, nebo u hry na hudební nástroje silný a slabý úder. Rytmičtý zápis zde reprezentuje ostinato s obměnou.

¹²Hanžlík, Bohumír. *12 kapitol o hudbě – Hudebně výrazové prostředky jako základ hudební řeči*. Čelákovice: ZUŠ Jana Zacha Čelákovice, 1996.

Ve druhé ukázce zaznamenané ve tříčtvrt'ovém taktu jde o třídobé metrum opět s důrazem na první dobu. Rytmus je zde již diferencovanější. Práce s ním bude již složitější, jelikož jej tvoří noty osminové, čtvrt'ové i půlové. Právě proto by práci s tímto záznamem měla předcházet práce se záznamem prvním či podobně jednoduchým.

Metrum třetí ukázky ve čtyřčtvrt'ovém taktu je v záznamu obohaceno o vedlejší přízvučnou dobu. Rytmus je v prvních dvou taktech jednoduchý, skládá se pouze ze čtvrt'ových not, složitější je v dalších dvou taktech.

Následující ukázka je přehledem používaných taktů s různými hodnotami not pro ucelenou představu o jejich zobrazování. V této ukázce se též nachází tři základní taktovací schémata, která můžeme používat i s dětmi v hodině. Hra na dirigenta je mezi dětmi oblíbená, protože se v ní snaží napodobovat toto zajímavé a pro ně málo obvyklé zaměstnání.

PŘEHLED TAKTŮ

TEČKA ZA NOTOU
Tečka za notou prodlužuje její hodnotu o polovinu.

O-kolo Fryd-ku ces-tič-ka ...
tečka u noty

Obr. 2 – Přehled taktů¹³

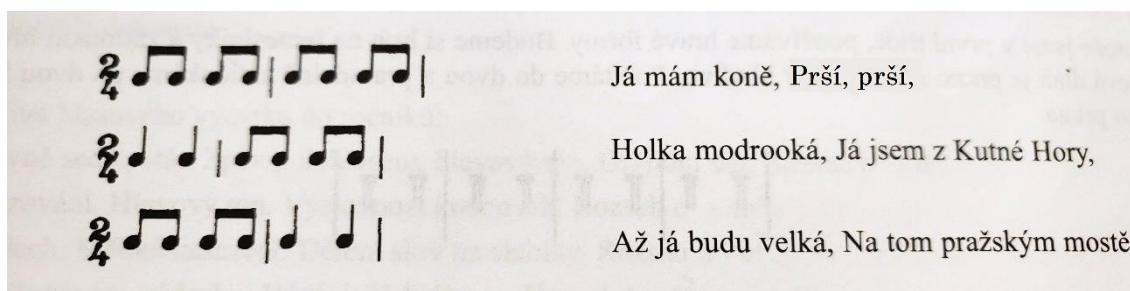
Na obrázku číslo tři jsou typické tři ukázky ostináttního doprovodu lidových písní vhodných pro žáky prvního stupně. Doprovod písně Já mám koně a Prší, prší je složen stejně jako vokální rytmus obou písní ze 4 osminových not v každém taktu. Pouze

¹³Hanžlík, Bohumír. *12 kapitol o hudbě – Hudebně výrazové prostředky jako základ hudební řeči*. Čelákovice: ZUŠ Jana Zacha Čelákovice, 1996.

poslední takt, který zde není už uveden může být ukončen dříve jednou notou čtvrt'ovou, po níž následuje pomlka stejné hodnoty. Rytmická struktura této jednoduché písně je tedy tvořena stále opakujícím se rytmickým motivem nejjednoduššího charakteru, který lze procvičit.

Druhá píseň Holka modrooká a Já jsem z Kutné Hory pracuje již s dvěma různými rytmy, v nichž je nejprve zastoupena dvakrát nota čtvrt'ová v prvním taktu a poté čtyři noty osminové v druhém taktu. Druhý takt může být nadále opakován v souladu s délkou slabik, či může být ostinátně doprovázen přímo takto stále v opakujícím se celém celku, což však může být pro některé žáky matoucí. Je však možné jej použít právě při již zvládnutém jednodušším doprovodu ladícím s délkou slabik. Konec písně je opět uzavřen notou čtvrt'ovou s pomlkou.

Třetí skupinu písní Až já budu velká a Na tom pražským mostě reprezentuje podobná jednoduchá rytmická struktura pouze v opačném pořadí než předchozí uvedená. V první části sloky je dodrženo pořadí 1. a 2. takt, další 2 takty jsou pak zastoupeny pouze osminovými notami a následně se opět objeví celá struktura v pořadí jako u 1. a 2. taktu. Tyto ukázky jsou reprezentativním vzorem pro nejjednodušší rytmické struktury vhodné při elementárním nácviku rytmického cítění.

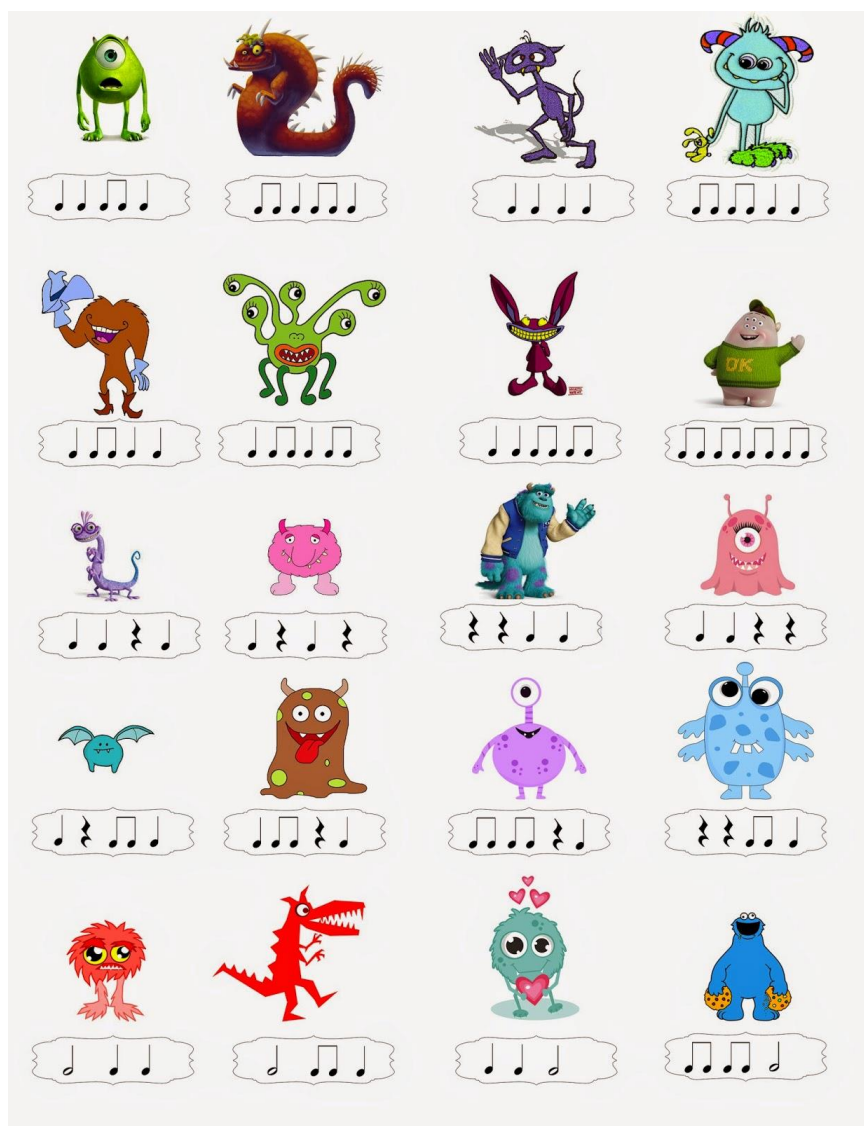

$\frac{2}{4}$ ♩ ♩ ♩ ♩	Já mám koně, Prší, prší,
$\frac{2}{4}$ ♩ ♩ ♩ ♩	Holka modrooká, Já jsem z Kutné Hory,
$\frac{2}{4}$ ♩ ♩ ♩ ♩	Až já budu velká, Na tom pražským mostě

Obr. 3 – Ostinátní doprovod k písním¹⁴

¹⁴Daniel, Ladislav. Metodika hudební výchovy. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-85300-98-2

Pro práci s rytmickými strukturami je na základní škole vhodné využít pro žáky poutavou formu zápisu. Tento pracuje se čtyřdobým taktem a každé příšerce odpovídá jeden takt. Tyto zápisy lze nechat takto pohromadě a takty přesně v pořadí za sebou vytleskávat nebo hrát na nástroj, nebo je možné je rozstříhat a namíchat si v libovolném pořadí.

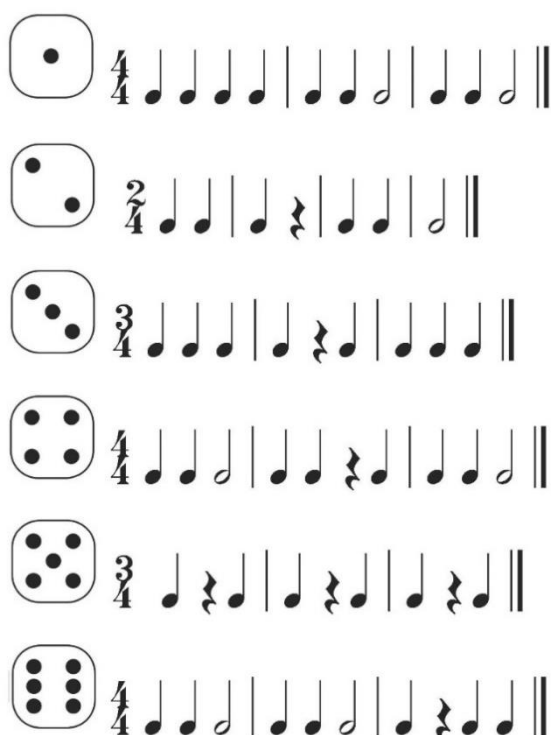

Obr. 4 - Rytmické příšerky¹⁵

Následující přehled nabízí další možnost práce s několika rytmickými strukturami. Každý řádek je na začátku opatřen symbolem hrací kostky, což může být pro děti zábavná metoda výběru jednotlivé struktury, s níž se bude v dané hodině pracovat. Vybrané dítě může hodit kostkou a následně bude probíhat nácvik dané struktury. V ukázkách jsou

¹⁵ Music With Mrs. Tanenblatt: Rhythm Monsters. Music With Mrs. Tanenblatt [online]. Dostupné z: <http://www.mrstanenblattmusic.com/2014/10/rhythm-monsters.html>

zastoupeny dvoučtvrťové, tříčtvrťové i čtyřčtvrťové takty. Jde o jednoduché kombinace čtvrtěových a půlových not, které se hodí při nácviu rytmu u nejmladších žáků, kteří již ovládají právě tyto dvě hodnoty.

Obr. 5 - notové kostky¹⁶

Mezi vícehlasé práce s rytmickými strukturami řadíme rytmický kánon či kontrapunkt., *Rytmický kánon spočívá v deklamaci jakékoliv známé písně, jejíž rytmus obsahuje několik různých rytmických figur. Písně se stereotypním, neměnným rytmem nejsou vhodné. Průběh rytmického kánonu a nástupy jednotlivých skupin řídí učitel taktováním. Podle rytmické struktury písně a rytmických schopností žáků může vzniknout i troj- nebo vícehlasý kánon s dynamicky odlišnými hlasy.*¹⁷

Obr. 6 - kánon¹⁸

¹⁶ A Music Game with Dice - Shake & Tap | Piano with Lauren Blog. *Piano with Lauren | New Orleans Lessons & Theory Workbooks* [online]. Copyright © 2021 [cit. 10.03.2023]. Dostupné z: <https://www.pianowithlauren.com/music-game-with-dice-shake-tap/>

¹⁷ Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Deklamace a výrazové prostředky hudby. Hudební výchova. Vydání 3. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 3. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].

¹⁸ Zdroj: Autor. Použitá aplikace: MuseScore 4

Struktura je složena ze tří taktů:

1. skupina začne jako první a když se dostane ke druhému taktu, začne 1. takt hrát druhá skupina. První skupina pokračuje dále. Třetí skupina se přidá jako poslední

„Rytmický kontrapunkt vzniká deklamací textů 2 nebo několika písní téhož taktového označení, ale výrazně odlišného rytmu. Celkový počet taktů písní není rozhodující, protože vícehlasou deklamací může učitel gestem kdykoliv ukončit.“¹⁹

The image shows a musical score for two voices in 2/4 time. The top voice (treble clef) has a steady eighth-note pattern: quarter, eighth, eighth, quarter, quarter, eighth, eighth, quarter. The bottom voice (treble clef) has a pattern of quarter notes and rests: quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter, quarter. The lyrics are: 'To je zla-té po-sví-ce-ní, to je zla-tá ne-dě-le' and 'Ma-lič-ká su, hu-sy pa-su'.

Obr. 7 - kontrapunkt²⁰

Složité struktury bývají složené z více různých rytmických vzorců opět se střídají během trvání celé skladby. Mezi ně můžeme řadit útvary s tečkovaným rytmem, triolami, synkopami, ligaturami, předtaktím.

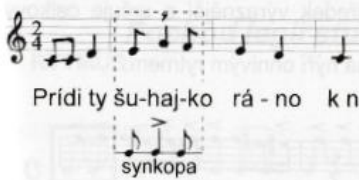
Při procvičování jednoduchých rytmických struktur se žák učí základním rytmickým dovednostem: rozpoznávání rytmů, jeho nápodobě a praktickému využití při vlastní hře, a tvorbě jednoduchých doprovodů. Procvičování složitějších rytmických struktur slouží k nácviku složitějších rytmických dovedností: rozpoznávání a hře složitějších rytmických útvarů, sjednocení rytmizace ve vícehlasu a improvizaci.

¹⁹ Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Deklamace a výrazové prostředky hudby. Hudební výchova. Vydání 3. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 3. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].

²⁰ Zdroj: Autor. Použitá aplikace: MuseScore 4

Synkopycká struktura:

SYNKOPA
Synkopa je přesunutý přízvuk z těžké doby na lehkou.

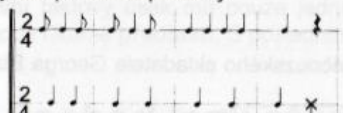

Prídi ty šu-haj-ko rá - no k nám ....

synkopa

Synkopa se hodí všude tam, kde máme zhudebnit trojslabičné slovo s dlouhou prostřední slabikou: korále, tatínek, trombóny, apod....

- Vytvoř podobné příklady

Obr. 8 - Synkopa²¹

„Hra se synkopou má integrující charakter, využívá poznatků z českého jazyka. Úlohou každého žáka je vymyslet tvar slovesa v 1 osobě množného čísla, který má synkopický rytmus (např. nosíme, vozíme, děláme, kreslíme, vidíme, slyšíme, stojíme, sedíme apod.). Žáci v pořadí podle zasedacího pořádku či pokynu učitele deklamují v přesné pulzaci postupně svá slovesa, která vždy formou echa všichni zopakují. Hra může využívat i další echa, např. Tleskání nebo rytmické slabiky.“²²

Obr. 9 - Synkopa²³

Přízvuk je přenesen z těžké doby na lehkou, jde zde o rytmickou strukturu složenou ze čtyř taktů, z nichž každý obsahuje prostřední notu dvakrát delší než noty krajní.

²¹ Hanžlík, Bohumír. *12 kapitol o hudbě – Hudebně výrazové prostředky jako základ hudební řeči*. Čelákovice: ZUŠ Jana Zacha Čelákovice, 1996.

²² Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Deklamace a výrazové prostředky hudby. Hudební výchova. Vydání 3. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 3. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].

²³ Autor. Použitá aplikace: MuseScore 3

V prvních dvou taktech jde o opakování stejného tvaru, třetí takt obsahuje také pomlku na prvním místě, čtvrtý takt naopak na posledním. Synkopický rytmus můžeme nalézt například u spirituálů a v jazzu.

5

PO-RÁ-NU PO-RÁ-NU BĚŽÍM RYCHLE DO KRÁ-MU

11

PRO HOUSKY A PRO MLÉKO NE-MÁM TO MOC DALE-KO

Obr. 10 - Synkopa²⁴

1. Vytleskávání všech dob s důrazem na čtvrt'ovou dobu – silněji.
2. Čtvrt'ovou notu vždy zdůrazníme dupnutím.
3. Čtvrt'ovou notu místo tlesknutí bouchneme do lavice či pleskneme do stehna.

---

²⁴ Autor. Použitá aplikace: MuseScore 3

Komplementární rytmus můžeme nazvat skupinu rytmů vzájemně se doplňujících, zapadajících do sebe a hranou různými nástroji či na tělo. Opět jde o vícehlasou rytmizaci.

„Učitel zopakuje nejprve s žáky různými hmatově akustickými pohyby dosud známé rytmické figury. Potom je rozdělí do skupin, z nichž každá interpretuje svůj rytmus jiným druhem pohybu. Učitel kombinuje rytmus jednotlivých skupin v libovolném pořadí a počtu tak, že je pomocí gesta zapojuje, případně vylučuje z činnosti. Vzniká tak zajímavá kompozice s pestrými změnami barev zvuku.“²⁵

Obr. 11 – Komplementární rytmus²⁶

„Vedle výše uvedených složek hudebního sluchu rozvíjí činnost i estetické cítění žáků. Oproti předcházející aktivitě je činnost žáků rozšířena o jejich vlastní zpěv.“²⁷

Triola v polyrytmické struktuře:

Obr. 12 - Triola²⁸

²⁵ Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Hmatově akustický pohyb a rozvoj hudebních schopností. Hudební výchova. Vydání 4. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 4. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].

²⁶ Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Hmatově akustický pohyb a rozvoj hudebních schopností. Hudební výchova. Vydání 4. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 4. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].

²⁷ Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Hmatově akustický pohyb a rozvoj hudebních schopností. Hudební výchova. Vydání 4. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 4. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].

²⁸ Autor. Použitá aplikace: MuseScore 4

U rytmické figury zvané triola se těžké doby shodují jen u 1. doby, zbytek se nepřekrývá. Tento polyrytmus vzniká pouze při kombinaci sudého rytmu s lichým. Pokud je takto užito pět not, nazýváme útvar kvintolou, sedm pak septolou atd. V renesanční či barokní suitě byl používán útvar hemioly. Jde o vložení trojdobé rytmické figury do dvoudobé nebo naopak. Dnes se používá v latinskoamerické hudbě, flamencu a populární hudbě. Jde v podstatě o zachování celkového počtu dob, ale změnu organizace těžkých a lehkých dob.²⁹

Hemiola Example
 "America" From West Side Story

I like to be in A-mer-i-ca, O-kay by me in A-mer-i-ca.

Obr. 13 - Triola³⁰

„Rytmus se uplatňuje vydatně ve všech uměních. A zvláště řeč a hudba bez rytmu jsou nemyslitelné. I krásný nápěv, má-li porušený rytmus, je jednotvárný a působí nepěkně. Zpěvák nebo hudebník, který zkresluje rytmický rys skladby, brzy posluchače unaví. Dobrá hudba je bez správného rytmického pojetí nemožná, neboť právě rytmus dodává hudebnímu dílu pravého života.“³¹

²⁹ Rytmické struktury V - hudební teoreticko-praktický workshop | Muzikus. časopis pro muzikanty | Muzikus [online]. Copyright © 2020 Muzikus s.r.o. [cit. 31.03.2023]. Dostupné z: <https://www.casopismuzikus.cz/workshopy/rytmicke-struktury-v-hudebni-teoreticko-prakticky-workshop>

³⁰ Hemiola - Music Theory Academy. Music Theory Academy - Free Music Theory Lessons [online]. Copyright © 2023. [cit. 31.03.2023]. Dostupné z: <https://www.musictheoryacademy.com/understanding-music/hemiola/>

³¹ CMÍRAL, Adolf a Jiří PILKA. Základní pojmy hudební. 7., dopl. vyd., (v SHV 2. vyd.). Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965.

2. Hudební rytmus ve vývoji dítěte a jeho vzdělávání

2. 1. Rytmus v hudebním vývoji dítěte

Podle **M. Holase**³² hudební vývoj nezávisí jen na vrozených vlohách, ale také na schopnostech, které jsou podmíněny například věkem, sociálním, kulturním nebo historickým vlivem prostředí. **M. Holas**³³ a **F. Sedlák**³⁴ se shodují, že na hudebním vývoji jedince se nepodílejí jen specifické hudební schopnosti, ale také schopnosti všeobecné, tedy takové, které jsou potřebné i pro jiné činnosti člověka. Zatímco **F. Sedlák**³⁵ je zastáncem neoddělitelnosti hudebního, psychického, analytického vývoje a rozvoje jednotlivých hudebních činností, a zdůrazňuje pouze zlomové okamžiky ve vývoji jedince, **M. Holas**³⁶ dělí vývoj hudebních činností, velmi zjednodušeně, do tří úrovní orientací ve zvukovém prostoru. Napodobování metroritmické struktury vět, slov, říkadel, počátky rytmické reprodukce a první improvizací pokusy v oblasti rytmu řadí do druhého stupně ve věku 1,5 – 4 roky dítěte. Což by znamenalo, že se jedná o jednu z prvních hudebních dovedností. V tomto pojednání jej podporuje i **F. Sedlák**³⁷, který popisuje výzkum A. Bentleye, jenž zjistil, že paměť pro rytmus je u všech věkových kategorií lépe rozvinuta než paměť pro melodii. I výzkum **F. Sedláka**³⁸ potvrzuje, že děti, které nečistě zpívají, mají rozvinutější citlivost k rytmu a umějí na něj reagovat.

Protože je rytmus první hudební schopností rozvíjejících se nejdříve, a to už v období jednoho roku, je spolu s pohybem hudební složkou, která by měla být rozvíjena nejdříve. Rozvoj melodie a harmonie by měl následovat až posléze.

Jak uvádí **L. Daniel**³⁹, smysl pro rytmus není sice dán všem lidem stejně, ovšem existuje jen velmi malé množství lidí, kteří jsou naprosto arytmičtí a u nichž je velmi obtížné tuto schopnost rozvinout. **Daniel** také rozděluje smysl pro rytmus na další čtyři jednodušší schopnosti: „...*mysl pro metrum, mysl pro tempo, mysl pro hudební formu*

---

³²Holas, Milan. Hudební pedagogika. Praha: Akademie múzických umění, 2004. ISBN 80-7331-018-X.

³³Holas, Milan. Hudební pedagogika. Praha: Akademie múzických umění, 2004. ISBN 80-7331-018-X.

³⁴Sedlák, František, kolektiv. Didaktika hudební výchovy 1. na prvním stupni základní školy. Vyd. 2. rozšířené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 14-440-88.

³⁵Sedlák, František, kolektiv. Didaktika hudební výchovy 1. na prvním stupni základní školy. Vyd. 2. rozšířené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 14-440-88.

³⁶Holas, Milan. Hudební pedagogika. Praha: Akademie múzických umění, 2004. ISBN 80-7331-018-X.

³⁷Sedlák, František, kolektiv. Didaktika hudební výchovy 1. na prvním stupni základní školy. Vyd. 2. rozšířené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 14-440-88.

³⁸Sedlák, František, kolektiv. Didaktika hudební výchovy 1. na prvním stupni základní školy. Vyd. 2. rozšířené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 14-440-88.

³⁹Daniel, Ladislav. Metodika hudební výchovy. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-85300-98-2

a smysl pro rytmus v užším slova smyslu.“⁴⁰ (Daniel, 2010, s.7)

Smysl pro metrum je správné cítění délky dob, respektování přízvučnosti a nepřízvučnosti dob a setrvání v daném taktu. V praxi se nerespektování metra projevuje například zkracováním nebo vynecháváním pomlk, nebo naopak jejich přidáváním a prodlužováním. Je to velmi častá chyba, které je nutné předcházet.

Příklady nám ukazují strukturu s pouze s hlavními a poté i s vedlejšími přízvuky:⁴¹

Obr. 14 – Hlavní a vedlejší přízvuk⁴²

Správné cítění metra je nutné natrénovat a využívat k tomu dostupné prostředky: hru na tělo, hudební nástroje, či jiné metody, o nichž se později zmíním. Pro jednoduché vysvětlení práce s metrem nám u toho příkladu poslouží například využití jednoduchých slov:

1. takt: čtvrt'ové noty = kočka,
2. myška, osminové noty = moje kočka, tvoje myška
3. takt čtvrt'ová nota s tečkou = rána, šestnáctinové noty = ta, čtvrt'ová = bum

Při hraní například na bubínek či džívka pak můžeme zdůraznit přízvučnou dobu silněji.

3. takt využíváme až po zvládnutí jednoduchého učiva a až když děti mají probrané šestnáctinové noty.

Smysl pro tempo, kdy žák nezrychluje ani nezpomaluje oproti předepsanému tempu, pamatuje si ho a je schopen ho opětovně znovu reprodukovat je opět složkou, kterou je nutné u žáků pěstovat již od ranného věku. Dopomoci nám může metronom, který je dnes dostupný i jako mobilní aplikace.

Smysl pro formu je méně rozvíjenou aktivitou, k níž je už nutná alespoň částečná znalost hudebních útvarů: takt, věta apod., proto bývá rozvíjena později než tempo

⁴⁰Daniel, Ladislav. Metodika hudební výchovy. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-85300-98-2

⁴¹ Takty a akcenty. Pianovka [online]. Dostupné z: <http://www.pianovka.cz/data/hn/not/takty.html>

⁴² Takty a akcenty. Pianovka [online]. Dostupné z: <http://www.pianovka.cz/data/hn/not/takty.html>

a metrum. Stejně jako smysl pro rytmus v užším slova smyslu, kde se již počítá se znalostí hudební teorie, a to konkrétně hodnot not. Zde se objevují velké rozdíly, které pramení ze způsobu vedení žáků. Žáci navštěvující Základní uměleckou školu či nějaký hudební kroužek, věnují se hře na nástroj, sólovému či sborovému zpěvu jsou v tomto ohledu oproti ostatním žákům nesrovnatelně lepší.

Součástí rytmického vývoje a hudebního vývoje všeobecně je rozvoj hudební paměti. Hudební paměť má pro reprodukci hudby mimořádný význam, proto je jí opět od útlého věku věnována značná pozornost. Pro tu je samozřejmě nejdůležitější neustálé opakování, které je pro formování paměti zásadní.

2. 2. Hudební vývoj dítěte v předškolním věku

Prvních šest let vývoje je pro dítě zásadní v mnoha ohledech, takřka ve všech. Z umění je to právě hudba, která zásadně formuje následný umělecký vývoj dítěte. Hudba již v nejranějším věku vyvolává v dětech nejrůznější emoce, reakce a má vliv na jeho smysly. Později má vliv na jeho emocionální, rozumový, fantazijní ale i mravní vývoj. V souvislosti s hudebním rozvojem se rozvíjí sluch, hlas, řeč, paměť i motorika každého jedince. Proto je výuka praktických hudebních dovedností jednou z neopomenutelných součástí edukačního procesu dětí. Hudba je také lékem, který dokáže pomoci v nelehkých chvílích, je pomocníkem při relaxaci a vhodnou kulisou k práci, je tedy důležité, aby s ní byl člověk v pravidelném kontaktu již od dětství.

Je známo, že již embrya dokáží vnímat hudbu, kterou je matka obklopována v průběhu těhotenství. Další vývoj shrnul **F. Sedlák**⁴³. Již v druhém týdnu života dokáže kojeneček reagovat na znějící hudbu, proto se k uklidňování plačících dětí od nepaměti využívá ukolébavek. Ve třetím až čtvrtém měsíci života dítě obrací hlavičku za zdrojem zvuku, v šestém měsíci reaguje úsměvem na hlas matky a začíná reagovat na hudbu pohybem, v 1,5 roce jde o první pohyby končetin, trupu a hlavy zatím však ne zcela koordinovaně, což se mění po druhém až třetím roce, kdy jsou již pohyby rytmické. První půl rok je obdobím sluchového učení. Dítě dříve reaguje na dynamiku, tempo, rytmus, na barvu tónu, citlivost pro výšku následuje později.

---

⁴³Sedlák, František, kolektiv. Didaktika hudební výchovy 1. na prvním stupni základní školy. Vyd. 2. rozšířené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 14-440-88.

Co se týče vokálního projevu, který vzniká hned prvním křikem bezprostředně po narození, i ten má své fáze od křiku v přibližné poloze okolo a^{144} , broukání přes reprodukování zvuků, opakování slabik, napodobování slov. Přitom nejpřesnější je přízvuk, rytmus a potom melodie slov, jak už zde bylo zmíněno, jde o složky, které byly hudebně nejstarší už v období pravěku. Většinou předchází projev řečový tomu pěveckému, přestože se některé děti naučí dříve správně zpívat než mluvit, což není chybou ve vývoji.

Poslech je v tomto období velmi důležitý, jelikož dítě se v období mezi druhým a sedmým měsícem silně citově připoutává k jedné osobě, nejčastěji matce, toto období je nazýváno senzitivní⁴⁵ a zde hraje poslech hudby významnou roli tím spíše, pokud jde přímo o zpěv matky. I v současné moderní době by tedy mělo být matkám doporučováno dětem přiměřeně hlasitě zpívat.

V období mezi druhým až čtvrtým rokem se dítě pěvecky osamostatňuje, spontánně si prozpěvuje, využívá ke zpěvu vlastní fantazii i nálady, objevují se první známky improvizace. Je to doba intenzivního rozvoje všech sluchových složek a první důležité vývojové stádium v oblasti hudby a řeči. Vlivem prostředí a vrozenými předpoklady jsou v tomto věku mezi dětmi v oblasti hudebního vývoje a projevu veliké rozdíly.

V období věku mateřské školy začíná často koordinovaný hudební rozvoj, jelikož je hudební výchova součástí vzdělávacího programu pro MŠ. V tomto věku hodně záleží, zda dítě chodí do mateřské školy nebo ne. V současné době je mnoho matek, které dětem nevěnují dostatek času, nedbají na výchovu a zcela vypouští některé složky výchovy, nezřídka tu hudební složku. Naštěstí je nyní docházka do mateřské školy v posledním předškolním roce povinná. Děti tak mají možnost rozvinout ještě v posledním roce své hudební dovednosti, ovšem mnohým ony dva roky odborně vedené předškolní výchovy chybí. Dost často se jedná o děti ze sociálně slabých rodin, z nepodnětných prostředí. Učitelky z mateřských škol se také stále častěji setkávají s dětmi s opožděným, zanedbaným a nerovnoměrným vývojem v oblasti řeči, motoriky, oslabena bývá paměť i sociální schopnosti. Stojí je pak zvýšené úsilí za poslední rok naučit děti alespoň některé ze známých písní a vytvořit základ pro další hudební rozvoj. S masivním rozvojem

---

⁴⁴Slavíková, Marie. *Hudební vývoj dítěte v předškolním věku*. [online]. [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/o/p/14413/HUDEBNI-VYVOJ-DITETE-V-PREDSKOLNIM-VEKU.html>

⁴⁵Motessori ČR – *Senzitivní období* [online]. [cit. 01.06.2022]. Dostupné z: <https://www.montessoricr.cz/objevte-montessori/slovnicek/148-s/452-senzitivni-obdobi>

hudební produkce všech žánrů a dostupnosti masmédií nejmladším dětem se situace nelepší, právě naopak. Některé děti věku mateřské školy dost často nedovedou zazpívat nejjednodušší lidové či umělé dětské písně vhodné pro jejich věku, i když se přitom snaží pohyby a zkomolenými, často nelogicky navazujícími útržky, napodobovat anglicky zpívající interprety, mnohdy bohužel i s vulgárním obsahem. Bohužel tento problém se zvyšuje zejména v oblastech, kde je nízká vzdělanost rodičů, v souvislosti s celkovým nižším důrazem na výchovu a vzdělávání. V současné době tomuto negativnímu vývoji podléhá i řada dětí romského původu. Dříve patřili Romové mezi hudebně velmi aktivní skupinu obyvatel, v jejichž rodinách se pravidelně hrálo a zpívalo. To však již dnes úplně neplatí. Hudebníků mezi Romy rapidně ubývá, což se projevuje i na hudebnosti jejich dětí, které často přichází do styku spíše s žánrem hip hopu či rapu, nikoli s tradiční melodickou romskou nebo slovenskou lidovou písní. Tento aspekt se projevuje v hudebnosti dětí v prvním školním roce.

Většina dětí navštěvuje v období od čtvrtého do pátého roku mateřskou školu, mezi pátým a šestým rokem je pak účast na předškolním vzdělávání v mateřské škole povinná, jak bylo zmíněno výše. Zde může být problémem hudební nepřipravenost učitelek mateřské školy. Avšak většina jich je schopná dětem poskytnout dostatečné hudebně podnětné prostředí a pracovat na jejich hudebním vývoji. V tomto věku je vhodné začít i s hrou na hudební nástroj. Hlavní složkou hudební výchovy v předškolním věku je zpěv, stejně jako celé školní období, ale nesmí se opět zapomínat i na rozvoj rytmu, pohybových a instrumentálních činností. Ideální je, pokud výchova probíhá pomocí komplexních hudebních her: na jedné písni lze postupně vystřídat složku vokální, instrumentální, rytmicko-pohybovou i s poslechovou a vše pak navíc jako celek propojit. Děti mají rády, když pak takovou skladbičku mohou ještě za doplnění výtvarné složky - kulis, masek a složky dramatické - předvést rodičům či prarodičům. Dítě v tomto věku by mělo umět přezpívat jednoduché melodie, je třeba však počítat s tím, že děti ještě nemají v tomto období plně vyvinutý hlasový aparát, zpívají spíše falzetem - vysokým dětským, slabým, světlým hlasem – a je tedy třeba dbát na správnou hlasovou hygienu a ochranu hlasu. Doporučuje se zpěv spíše kratší s odpočinkem a raději v opakovaných úsecích. Zde se tedy opět nabízí možnost střídání různých hudebních aktivit, což zároveň splní požadavky na komplexní přístup k hudební výchově.

2. 3. Hudební vývoj žáků 1. stupně základní školy

Při vstupu do školy se objevují u žáků 1. tříd velké rozdíly, každý žák má jiný specifický projev. Někteří mají problémy udržet jednoduchou melodickou linku jediné písně, jiní dokáží reprodukovat již ucelený repertoár. U některých žáků je výška nepřesná, melodicky se pohybuje v rozsahu dvou až tří tónů a není poznat o jakou píseň jde, blíží se spíše deklamovanému textu a recitaci, jiní jsou schopni zpívat o něco lépe, i když intonačně nepřesně. Setkáváme se i se žáky, kteří umějí poměrně dobře přezpívat melodii a s několika málo žáky vyloženě hudebně nadanými. Mnohé děti potřebují melodickou oporu v hudebním nástroji. Oproti tomu je rytmická složka opět tou, která je u většiny dětí oproti složce vokální tou méně problematickou.

Mladší školní věk je ideálním obdobím pro rozvoj hudebního cítění a vnímání, jelikož děti v tomto věku mají o hudbu všeobecný zájem. Je to poměrně dlouhé období, během něhož lze v dětech vypěstovat lásku, ale i odpor k hudbě. Proto je velmi důležité, jaký postoj má vyučující hudební výchovy k hudbě, estetice i kultuře jako takové. Pokud se děti v tomto věku dozví, že opera je něco, co dnešní mládež nemůže poslouchat, je dost pravděpodobné, že tento stereotyp budou cítit celý život. Pokud je vyučující zahltí jedním druhem písně, které bude opakovat v jednom kuse pořád dokola, aby to vystoupení na školní akademii bylo dokonalé, pravděpodobně to také zanechá odpor k této vyvolené písni. Je tedy velmi důležité, aby učitel ještě v tomto období využil stále ještě dětskou chuť si hrát a nabídl dětem během hodin hudební výchovy širokou škálu aktivizačních forem a metod, kterými u žáků rozvine hudební cítění nenásilně. Stejně jako v mateřské škole je vhodné jednotlivé složky procesu hudební výchovy propojovat.

Hlavní složkou v hudební výchově na základní škole jsou opět vokální činnosti, ale rytmická, instrumentální, poslechová i hudebně pohybová složka rozhodně hraje důležitou roli, kterou lze rozvíjet mnohými způsoby. Prostředky projevu rytmu a jejich využití ve výuce jsou důležitou součástí hudební výchovy 1. stupně základní školy.

2. 4. Rytmus v RVP

Rámcový vzdělávací program (dále jen RVP) stanovuje obecný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů ve školách. Dělí se na období 1. a 2. stupně a 1. stupeň ještě členíme na dvě období. Zde je obor hudební výchova součástí vzdělávací oblasti Umění a kultura, do něhož spadá i výtvarná výchova.

V RVP je přímo charakteristika vyučovacího předmětu hudební výchova přesně formulována: *“Hudební výchova vede žáka prostřednictvím vokálních, instrumentálních, hudebně pohybových a poslechových činností k porozumění hudebnímu umění, k aktivnímu vnímání hudby a zpěvu a jejich využívání jako svébytného prostředku komunikace. V etapě základního vzdělávání se tyto hudební činnosti stávají v rovině produkce, recepce a reflexe obsahovými doménami hudební výchovy. Hudební činnosti jako činnosti vzájemně se propojující, ovlivňující a doplňující rozvíjejí ve svém komplexu celkovou osobnost žáka, především však vedou k rozvoji jeho hudebnosti – jeho hudebních schopností, jež se následně projevují individuálními hudebními dovednostmi – sluchovými, rytmickými, pěveckými, intonačními, instrumentálními, hudebně pohybovými, hudebně tvořivými a poslechovými. Prostřednictvím těchto činností žák může uplatnit svůj individuální hlasový potenciál při sólovém, skupinovém i sborovém zpěvu, své individuální instrumentální dovednosti při souborové hře a doprovodu zpěvního projevu, své pohybové dovednosti při tanci a pohybovém doprovodu hudby a v neposlední řadě je mu dána příležitost „interpretovat“ hudbu podle svého individuálního zájmu a zaměření.”*⁴⁶ Dále je v něm blíže specifikován obsah vokální, instrumentální, hudebně-pohybové a poslechové činnosti.

Bližší informaci, co by měl žák zvládnout na obou stupních ZŠ však udávají až očekávané výstupy. Rytmické dovednosti prakticky souvisí s většinou z nich.

1. období 1. stupně představuje 1. - 2. třídu:

“Žák

HV-3-1-02 rytmizuje a melodizuje jednoduché texty;

HV-3-1-03 využívá jednoduché hudební nástroje k doprovodné hře;

HV-3-1-04 reaguje pohybem na znějící hudbu, pohybem vyjadřuje metrum, tempo, dynamiku, směr melodie;

---

⁴⁶Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) – edu.cz. edu.cz – Jednotný metodický portál MŠMT [online]. Copyright © 2020 [cit. 01.06.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-rvp-pz/>

HV-3-1-05 rozlišuje jednotlivé kvality tónů, rozpozná výrazné tempové a dynamické změny v proudu znějící hudby;

Druhé období plynule navazuje na první a specifikuje očekávané výstupy 3. - 5. třídy:

“Žák

HV-5-1-02 realizuje podle svých individuálních schopností a dovedností (zpěvem, hrou, tancem, doprovodnou hrou) jednoduchou melodii či píseň zapsanou pomocí not;

HV-5-1-03 využívá jednoduché hudební nástroje k doprovodné hře i k reprodukci jednoduchých motivů skladeb a písní;

HV-5-1-05 vytváří jednoduché přehry, mezihry a dohry a provádí elementární hudební improvizace;

HV-5-1-06 rozpozná v proudu znějící hudby některé z užitých hudebních výrazových prostředků;

HV-5-1-07 ztvárňuje hudbu pohybem s využitím tanečních kroků, na základě individuálních schopností a dovedností vytváří pohybové improvizace.”⁴⁷

Z RVP ZV vychází tzv. Standardy pro základní vzdělávání – hudební výchovy. Byly vytvořeny odbornou skupinou NÚV a jejich jednotlivé indikátory mají konkretizovat výstupy srozumitelné nejen učitelům, ale i žákům a jejich zákonným zástupcům. Očekávané výstupy jsou pozorovatelné, hodnotitelné a měřitelné, na prvním stupni více jednotlivě pojaté, na druhém již komplexnější. Indikátory lze naplnit jedinečnými tvůrčími činnostmi. V roce 2016 byly navíc NÚV vytvořeny Metodické komentáře a úlohy ke Standardům pro základní vzdělávání. Jde o nezávazné příklady libovolně upravitelné a přizpůsobitelné, mají funkci vzoru a inspirace. Standardy jsou otevřené různým metodám a přístupům, avšak při jejich tvorbě byl brán zřetel na zdůraznění praktického než teoretického pojetí předmětu hudební výchova. Standardy tohoto předmětu umožňují vyučujícímu maximálního individuálního přístupu dle dispozic žáka, aby jejich minimální úrovně byli schopni dosáhnout všichni žáci. ([NPL, 2019, s. 14](#))

Navazující Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020 zahrnuje vzdělávání účinně využívajících digitální technologie ve vzdělávání, které má rozvíjet digitální gramotnost žáků a připravit je na uplatnění na trhu práce i ve společnosti, kde potřeba digitální gramotnosti stále stoupá. Současné činnosti pojetí hudební výchovy však nesmí

---

⁴⁷Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) – edu.cz. [edu.cz](https://www.edu.cz) – *Jednotný metodický portál MŠMT* [online]. Copyright © 2020 [cit. 01.06.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

omezit, pouze ji vhodně doplnit. (NPI, 2019, s. 22-23)

Ze znění RVP je patrné, že rytmické struktury jsou obsahem většiny očekávaných výstupů, žák se s nimi setkává během vokálních, instrumentálních, poslechových i hudebně pohybových činností. Tyto činnosti jsou ještě blíže obsaženy v Učivu. To však na rozdíl od očekávaných výstupů není povinné, ale jen doporučené. Zde je rytmická složka výuky hojně zastoupena především v instrumentálních a hudebně pohybových činnostech, ale úzce souvisí i s činnostmi dalšími.

Součástí Očekávaných výstupů jsou i výstupy tzv. minimální. 1. období 1. stupně:
“Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:

Žák

HV-3-1-01p zpívá jednoduché písně v rozsahu kvinty;

HV-3-1-02p hospodárně dýchá a zřetelně vyslovuje při rytmizaci říkadel i při zpěvu;

HV-3-1-04p reaguje pohybem na tempové a rytmické změny;

HV-3-1-05p rozliší sílu zvuku-pozorně vnímá jednoduché skladby.”⁴⁸

2. období 1. stupně:

Žák

HV-5-1-01p zpívá písně v přiměřeném rozsahu k individuálním schopnostem;

HV-5-1-02p, HV-5-1-07p propojí vlastní pohyb s hudbou;

HV-5-1-03p doprovází spolužáky na rytmické hudební nástroje;

HV-5-1-06p odliší tóny podle výšky, síly a barvy-pozorně vnímá znějící hudbu různých skladeb-správně hospodaří s dechem při interpretaci písní – frázování.”⁴⁹

V současné době probíhá příprava revize vzdělávací oblasti Umění a kultura. Dotkne se to tedy i hudební výchovy. Cíle jsou:

- obsah výuky tvořit podle zájmů a potřeb žáků;
- propojování formálního a neformálního vzdělávání;
- snížení objemu učiva;
- snížení počtu žáků ve třídě při předmětech z této oblasti;
- zavádění různorodých forem výuky;

---

⁴⁸Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) – edu.cz. edu.cz – *Jednotný metodický portál MŠMT* [online]. Copyright © 2020 [cit. 01.06.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁴⁹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) – edu.cz. edu.cz – *Jednotný metodický portál MŠMT* [online]. Copyright © 2020 [cit. 01.06.2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

- zajištění dostatečných finančních i materiálních prostředků pro tvůrčí činnost;
- integrace doplňujících vzdělávacích oborů;
- jasné formulace kompetencí;
- důraz na wellbeing žáků;
- posílení hodinové dotace;
- vyšší míra tvořivosti, činnostního a zážitkového učení;
- provázanost s ostatními obory;
- vyšší míra digitalizace;
- prohlubit osobnostně sociální rozvoj žáků;
- vyšší míra individualizace. (NPI, 2023) ⁵⁰

---

⁵⁰ Národní pedagogický institut. Revize rámcových vzdělávacích programů. [online]. [cit. 2023-30-03]. Dostupné z: <https://velke-revize-zv.rvp.cz/files/koncepce-uak.pdf>

3. Prostředky projevu rytmu a práce s nimi

Existuje mnoho forem, metod, postupů a pomůcek, jak u dětí rozvíjet rytmus. Některé jsou využívány celá desetiletí, jiné patří k novějším, například ty multimediální. Nejvhodnější je jejich střídání. **Sedlák a Váňová**⁵¹ uvádí výčet osvědčených metod k rozvíjení rytmického cítění dětí: „*Osvědčila se zejména tato speciální cvičení:*

- *reprodukce pulsace, těžkých a lehkých dob při zpěvu písní;*
- *doprovod písně rytmickými ostinaty (1, 2, 4 takty);*
- *taktování základního schématu příslušného taktu ke zpěvu písně;*
- *hra rytmického útvaru na dětském nebo klasickém hudebním nástroji;*
- *rozpoznání dvoudobého a třídobého taktu ve známých písních;*
- *poznání známé písně podle zápisu nebo reprodukce jejího rytmu;*
- *poznání shody a rozdílnosti v reprodukováných rytmických modelech;*
- *rozlišení rytmické chyby v notovém zápisu nebo v provedení známé písně;*
- *dvojhlasá a vícehlasá rytmická cvičení (ostinata, kánony, komplementární rytmy);*
- *různě náročné rytmické diktáty;*
- *tvůrčí práce s rytmem – improvizace rytmické struktury do dané pulsace, rytmického závěti k danému předvěti, vytváření samostatných rytmických struktur se zadaným rytmickým prvkem, improvizace rytmického ronda apod.*”⁵² (Sedlák, Váňová, Praha: 2016, s. 144 – 145)

Některým z výše uvedených cvičení již byl věnován prostor při vysvětlování základních hudebních pojmů, v následujících podkapitolách uvedu některé druhy práce, díky nimž lze na 1. stupni ZŠ rytmické struktury rozvíjet.

---

⁵¹SEDLÁK, František, Váňová, Hana. *Hudební psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2060-2.

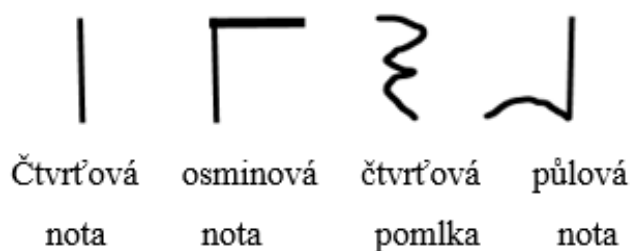
⁵²SEDLÁK, František, Váňová, Hana. *Hudební psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2060-2.

3. 1. Rytmický zápis

Žáci se od prvního ročníku učí notopisu. Rytmický zápis je jeho součástí. Kromě rytmičkého opisu a diktátu na jedné lince pouze s délkovými hodnotami not a pomlky lze využít tzv. rytmičký těsnopis.⁵³

V rytmičkém těsnopisu zůstávají z not pouze jejich části:

Je otázkou, zda při všech dnešních potížích žáků s grafomotorikou i čtením, tyto metody vůbec používat, a zda jim to při zařazení běžného notového zápisu naopak neudělá v hlavách nepořádek. Žáků se specifickými problémy učení i žáků z nepodnětného rodinného prostředí přibývá, stejně, jako jsou dnes do výuky běžně zařazováni žáci s hraničným intelektem, proto bych se klonila spíše k nezatěžování je dalším druhem písma a hudbu je nechala spíše prožívat, než je stresovat diktáty a těsnopisem.

3. 2. Rytmus v písni

Součástí nácviku písne je také její rytmičké zvládnutí. Učitelova příprava spočívá v rozboru rytmičké, melodické i textové analýzy písne. Učitel, který žáky doprovází na vícehlasý hudební nástroj, jako je klavír, keyboard nebo kytara, se musí seznámit též se stránkou harmonickou.

Někteří hudební didaktici se shodují na tom, že je nejprve nutné zvládnout rytmičkou strukturu písne, a tedy nejprve z písne nacvičovat jednotlivé rytmičké modely, které se v písni objevují a ty bez melodie, pouze deklamací textu, žáky naučit a pak se zabývat linkou melodickou. Sedlák s Váňovou právě v takovéto izolované práci s rytmem

⁵³Daniel, Ladislav. Metodika hudební výchovy. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-85300-98-2

vidí problém, jenž stojí za úskalími, která mohou za nezdary při rytmickém rozvoji dětí, s nimiž se pedagogové setkávají. *“V běžné praxi se zpravidla začíná počítáním taktových hodnot, někdy též vytukáváním nebo vytleskáváním rytmického půdorysu hudebního úryvku, často bez přímého spojení s melodií. Přitom ani volba tempa nebývá vhodná. Většinou se tyto úkony provádějí v příliš pomalém tempu, takže žák ztrácí vědomí pulsace a metrického “rastru”. Číselné počítání by však mělo sloužit jen k “dešifrování” notového zápisu a k postižení časových vztahů. Mnohem účinněji se získává představa rytmu zpěvem melodických úryvků, i když je přitom motorika lokálně omezena na pohyby hlasivek a hrtanu.”*⁵⁴ (Sedlák, Váňová, Praha: 2013, s. 144)

Je vhodné, aby žáci pracovali s notovým zápisem písni. V lidové písni se objevují nejčastěji dva až čtyři různé rytmické modely v jedné písni. Čím starší ročník základní školy učíme, tím složitější písni můžeme zařazovat, vždy je důležité začít na těch jednodušších - ve dvoučtvrtovém, následně čtyřčtvrtovém i tříčtvrtovém taktu pravidelného rytmu bez odchylek. Vhodné je pravidelné opakování písni. Pokud vyučující v jedné hodině naučí píseň, měl by se k ní v dalších hodinách vracet, jinak jeho práce přijde vniveč.

Aby nebyl zpěv pro žáky nudný, můžeme tato opakování vždy doplnit o jinou činnost, kterou k vokální složce přidáme: hru na tělo, hru na nástroj, pantomimické vyjádření textu pomocí různých gest nebo zvolit například vícehlas.

3. 3. Rytmizace řeči

3. 3. 1. Slabiky

Jelikož lidská mluva také obsahuje jisté rytmické elementy, nabízí se hned jako první možnost rozvíjení rytmu pomocí rytmické deklamace slov. K tomu nám mohou dopomoci krátké a dlouhé slabiky: tá - dlouhá slabika, ty - krátká slabika. Jde o dlouho využívaný postup, jak dětem vysvětlit délku tónu a osvojit si základní rytmické dovednosti, liší se však v používání různých druhů slabik pro různé délky not. Například **Daniel** používá pro půlovou notu tá-á, pro čtvrtovou tá a pro osminové kombinaci ta-te.⁵⁵

---

⁵⁴SEDLÁK, František, Váňová, Hana. *Hudební psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2060-2.

⁵⁵Daniel, Ladislav. *Metodika hudební výchovy*. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-

Nevýhodou u této metody je to, že děti příliš nebaví, jelikož v takto izolovaných slabikách samotných nespátřují žádný smysl. Proto je lepší pro izolované rytmické struktury využívat slova, která mají význam. Nejvhodnější je kombinace s tleskáním. Nejmladší děti rády po vzoru učitele najdou slova, která obsahují požadované délky. Tuto činnost je hned od začátku vhodné doplnit též zřakovou oporou záznamu rytmu. Z počátku lze využívat pouze jednoduché značky dlouhých a krátkých čárek nebo větších a menších puntíků:

tá - ta   má-ma   ko-čič-ka   sýr   te-le-vi-ze   ko-ník

— -   — -   - - -   —   - - - -   - —

Dětem lze jako hru nabídnout vymýšlení slov s různými délkami a počty slabik například v určitém oboru:

Růže   heřmánek   jitrocel   mák   pampeliška   sedmikráska

— -   - — -   - - -   —   - - - -   - - - — -

Oblasti, které jsou dětem blízké, jsou zvířata a věci, s nimiž se denně setkávají. Vhodné je i využití obrázků jednotlivých podstatných jmen. Děti rády vytleskávají a rytmezují též svá křestní jména.

V práci s rytmizací textu můžeme využít i tečkovaný rytmus. Níže můžeme vidět příklady práce s textem s tečkovaným rytmem ve dvou, tří a čtyř čtvrtovém taktu.

Obr. 15, 16 – Příklady rytmižace textu⁵⁶

⁵⁶ Autor. Použitá aplikace: MuseScore 3

MO DRO O-KÁ NA MY ŠLE NÁ NE KO NEČ NÝ

DO BRÉ RÁ NO BLE DÉ TVÁ ŘE MA LÝ RYB NÍK

Obr. 17, 18 – Příklady rytmižace textu⁵⁷

V dalším cvičení mohou žáci vymýšlet další slova, učitel zadá slova a žáci je vytleskávají nebo učitel vytleská rytmus a žáci vymýšlejí slova např. kravín, spěchá domů, prázdniny aj. Mohou vymýšlet i jména – nejprve žáků ze třídy a poté jiná: Jára, Karlík, Kristýna, Mária aj.

3. 3. 2. Říkadla

Říkadla jsou jedním z prvních prostředků projevu rytmu, se kterým se děti setkávají. Jsou jednoduchá a často nemají logický smysl. Pro děti jsou snadná k zapamatování a rytmičnost u nich převažuje nad významem slov. Říkadla na děti působí svým zvukomalebným střídáním přízvučných a nepřízvučných slabik. Děti se pomocí nich učí mluvit a jejich rytmičnost je vybízí k rytmické pohybové aktivitě, která je provázejí.

Říkadla dělíme podle dvou kritérií. Prvním kritériem je autorský původ, který se rozděluje do dvou podkategorií. Lidová říkadla jsou ústně předávána a měněna po generace, jejich původní varianta se mění díky vývoji jazyka a také individuální změnou, kterou provede každé z dětí. Jejich témata jsou přírodní jevy, dětské hry, dobové zvyklosti atd. Autor lidových říkadel není znám. Umělá říkadla, na rozdíl od těch lidových, mají svého autora. Spousta autorů se specializuje na texty pro děti, jejichž cílem je nácvič řeči, ale také se učí porozumět vtípu, slovním hříčkám, situační komice a slovní

⁵⁷ Autor. Použitá aplikace: MuseScore 3

obraznosti. Jazykovými prostředky říkadel jsou citoslovce, dialogy, neologismy atd. Díky použití těchto prvků často dochází k pantomimickému projevu dětí.

Dalším možným dělením říkadel je dělení podle specifické funkce a potřeby dětského světa - rozpočítávadla, zaklínadla a zaříkávadla, škádlivky, vyvolávačky atd. (Jenčková, 2002)⁵⁸

Pomocí říkadel učíme děti cítit metrum i rytmus, vhodné je proto spojit i se hrou na tělo, pohybovou aktivitou nebo s Orffovými hudebními nástroji. Deklamací rýmovaných textů lze dětem přiblížit i základy pojmu délky tónu. Rytmicke deklamací se myslí rytmicke mluva, kdy každá slabika odpovídá jedné době taktu, shoduje se s příslušnou délkou noty a slovní přízvuk klademe vždy na první dobu. Zpomalováním a zrychlováním recitace totožného textu lze vysvětlit, jak se hudba za zachování zrychluje či zpomaluje. To lze poté využít i ve vícehlasých rytmickech hrách.

Při práci s říkadly postupujeme podobně jako u slabik. Zde se nabízí široká škála různých lidových říkadel, hádanek, rozpočítáadel, ale i autorských říkanek. Zde se však většinou upřednostňuje plynulost textu před dodržováním shodné délky not a slabik.

---

⁵⁸Jenčková, Eva. Hudba a pohyb ve škole. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.

Lidová:

Způsob zachovávající plynulost textu:

Žába leze do bezu,

- - - - -

já tam za ní polezu.

- - - - -

Kudy ona, tudy já,

- - - - -

budeme tam oba dva.

- - - - -

Dodržování shodné délky:

Žába leze do bezu

— - - - -

Já tam za ní polezu.

— - - — - - - -

Kudy ona, tudy já,

- - - - - —

budeme tam oba dva.

- - - - -

Říkadla je vhodné používat v různých hrách, kombinacích a obměnách.

3. 4. Rytmus a pohyb

Hudební výchova již dávno neobsahuje pouze zpěv, jak tomu bylo do konce 19. století. V polovině minulého století přibyla základní hudební nauka a v sedmdesátých letech bylo pojetí hudební výchovy rozšířena o další složky a prošlo radikální změnou, kdy do ní byly zařazeny i složky instrumentální, pohybové a improvizace, jak uvádí **Daniel**⁵⁹. Právě pohybové hry jsou vhodným způsobem, jak dětem vštípit nejen pojmy jako metrum a rytmus, ale hlavně jak u nich prakticky rozvíjet jejich citění a hudební

---

⁵⁹Daniel, Ladislav. Metodika hudební výchovy. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-85300-98-2

paměť. Pomocí pohybových her, jednoduchých tanečků a pohybových skladeb lze žáky účinně vtáhnout do rytmu mnoha písní i příjemně zabavit. Pohybové aktivity by opět měly být zařazovány do výuky již od útlého věku. *”Smyslem hudebně pohybové výchovy je rozvíjet pohybové dovednosti dětí v souladu s hudbou a prostřednictvím tohoto hudebně pohybového projevu poskytnout dětem příležitost k emocionálnímu sebevyjádření, umožní jim poznávání a ověřování hudebních zákonitostí, rozvíjet jejich kreativní schopnosti a estetické citění, dopřát jim příležitost relaxace a vzájemné komunikace prostřednictvím hudby a pohybu.”*⁶⁰ (Jenčková, 2005, s. 9)

Hudebně pohybové aktivity jsou nejen vhodnou přípravou pro instrumentaci, ale též ideální formou relaxace, rozvoje senzomotoriky, vnímání, ale i koncentrace. Při napodobování pohybů vyučujícího se dítě musí soustředit a věnovat činnosti pozornost, což má v procesu učení všeobecně kladný vliv. Zvýšené hravosti v období počátku školní docházky je vhodné využít právě i pro tyto činnosti. *“V řízených pedagogických situacích se pohyb stává významným prostředkem dětské elementární analýzy hudebních děl na základě hudebně pohybových paralel. Vede děti k soustředěnému poslechu, umožňuje jim intenzivnější prožití hudby, zmocnit se poznání vlastní pohybovou zkušeností a kreativitou.”*⁶¹ (Jenčková, 2005, s. 17)

Pohybové aktivity jsou sice náročné na přípravu, prostor i čas a samozřejmě také vyžadují určité schopnosti vyučujícího je nejen předvést, provést jimi kolektiv, ale zejména je vymyslet. Vhodnou metodologickou pomůckou je kniha Doc. PhDr. Evy Jenčkové *Hudba a pohyb ve škole*. Ta obsahuje kromě teoretické části velké množství praktických příkladů a návodů na pohybové aktivity dětí včetně možnosti využití různých hudebních nástrojů, rekvizit, předmětů jako jsou láhve, ořechové skořápky, tužky, igelitové pásy, papíry i kuchyňského náčiní.

V pedagogické praxi se často využívá hra na tělo, u které nejsou potřeba žádné nástroje. Děti využívají své tělo k vyjádření rytmu - tleskání, dupání, luskání atd. Tyto praktiky jsou ve školách velmi oblíbené, využívají se jak v počátcích hodiny na rozehtání a uvolnění žáků, kteří většinu dne sedí v lavicích v různých nepřírodných nebo úlevových polohách, tak při poslechu skladby. Žáci mohou vymýšlet vlastní rytmus, kdy metrum udává vyučující. Vytleskání rytmu známé písně by měly děti znát již z mateřské školy. Při poslechu skladby můžeme využít jednoduchý zápis hry na tělo, podle něhož se žáci řídí. Pro mladší žáky a žáky neznající hodnoty not můžeme využít

---

⁶⁰Jenčková, Eva. *Hudba a pohyb ve škole*. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.

⁶¹Jenčková, Eva. *Hudba a pohyb ve škole*. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.

alternativních zápisů hudby pomocí symbolů či obrázků. Hra na tělo je také oblíbenou činností mimoškolních aktivit: dětských táborů, škol v přírodě, školních družin a klubů i třídnických hodin.

Námětů na hudebně pohybové hry je dnes opravdu značné množství. Některé byly zaznamenány v již výše uvedených publikacích, jiné lze najít na internetu na webových stránkách pro učitele, nebo například na největším serveru pro sdílení videosouborů YouTube či TikTok. Výhodou těchto serverů je pro učitele to, že nemusí vymýšlet nic sami, stačí se inspirovat nebo dokonce děti přímo pomocí těchto kanálů učit. V dnešní době je poměrně dost škol vybavených dataprojektory nebo interaktivními tabulemi, které lze využít k promítání videí na velké ploše přímo v učebně. Nevýhodou je, pokud jsou tyto technické možnosti jen v kmenových učebnách nebo odborných učebnách jiných předmětů, ale nikoli v hudebně, protože to pak musí vyučující vyčlenit čas z hodiny na přípravu prostoru - odsunutí lavic a židlí a pak opět navrácení třídy do původního stavu. Protože bývá hudební výchova stále vnímána jako předmět okrajový, méně důležitý, může být hudebna, pokud se vůbec na škole nachází, tou poslední místností, která musí na vybavení dražší technikou počkat ještě řadu let až po vybavení ostatních učeben. Přitom je to právě učebna hudební výchovy, kde by našla interaktivní tabule či dataprojektor široké využití. Další možnost je využít tělocvičny, ale zde se zase naráží na to, že výchovy bývají často v rozvrhu plánovány současně - spíše v druhé půlce vyučovacího dne, takže mohou být obsazené. Tyto pro učitele nepříjemné organizační záležitosti mohou být příčinou, proč se mu nechce pohybové činnosti zařazovat příliš často. Dalším aspektem, který učitele odrazuje od pohybových činností je fakt, že se necítí být dostatečně obdařený choreografickými či tanečními schopnostmi. Nemusí však nutně jít vyloženě o taneční kreaace. Na 1. stupni základní školy si vyučující bohatě vystačí s jednoduchými krátkými skladbičkami a hrami, které nejsou náročné na přípravu, čas ani prostor. Vzpomenout lze velmi známé Hlava, ramena, kolena, palce; Ramsese; Já jsem muzikant; Ptačí tanec, taneček mazurky Měla babka, kruhový taneček Pásla ovečky nebo menuet.

3. 5. Rytmus v instrumentální hře a hra na hudební nástroje

"Pomineme-li předměty typu tělesná výchova, pak má jediné hudební výchova v podobě hudebně-pohybových či instrumentálních činností jako v podstatě jediný předmět možnost přímo působit na rozvoj hrubé i jemné motoriky a naplňovat přirozenou potřebu dětí. V tomto ohledu zde proto mají nezastupitelnou úlohu právě činnosti instrumentální (především využívání nástrojů Orffova instrumentáře) a hudebně-pohybové (pohybové hry, tanec apod.), které nalézají oporu v popsaném učivu a očekávaných výstupech v kurikulu Hudební výchovy v RVP ZV."⁶²

Aktivní provozování hudby - hry na nástroj je aktivita zahrnující velmi složité procesy vnímání a činnosti kognitivního systému, jejichž součástí je zpracovávání mnoha symbolických komplexních vizuálních informací, tedy notace. Ty je třeba v mozku rozklíčit a převést do motorické podoby. Následně dochází k akustické i motorické zpětné vazbě, velmi rychlé a přesné analýze a srovnání s vlastní představou, popřípadě ke srovnání s ostatními muzikanty v případě skupinové činnosti. Hra na nástroj či zpěv je tedy souborem provádění značně složitých a rychlých analýz komplexních informací, u nichž dochází k procvičování mozku minimálně stejně, spíše však více než při učení se v jiných vyučovacích předmětech. ([Franěk, 2005, s. 157–158](#))

Důležitou složkou hudebně výchovného procesu je instrumentace. V běžné školní praxi se setkáváme spíše s nástroji rytmickými než melodickými. Základní výbavou potřebnou k instrumentální hudební výchově je především Orffův instrumentář, vhodné jsou také exotické bicí nástroje nebo ozvučné plastové trubky či zvonky zvané boomwhacker. Pomocí nich lze účinně rozvíjet rytmické cítění žáků i jejich kreativitu v rámci nástrojové improvizace. Na některých školách se v praxi ujalo využití zobcových fléten či metalofonů. V takových případech je však nutné jejich zakoupení do inventáře školy či spoluúčast rodičů, a navíc systematicky vedený výcvik hry na daný nástroj včetně zařazení hudební teorie. Ta je sice součástí hudební výchovy, ale její aplikace do praxe v podobě vlastní hry na nástroje samotných dětí je náročnější než její pouhé teoretické zvládnutí. Pro školy s rozšířenou výukou hudební výchovy to však nebývá problém. Další možností je pak zavedení zájmového útvaru, který by tyto požadavky naplnil. V mnohých kolektivech je též malé zastoupení žáků, kteří navštěvují ZUŠ nebo jinou instituci

---

⁶² Národní pedagogický institut. Podkladové analytické studie. [online]. [cit. 2023-30-03]. Dostupné z: https://www.npi.cz/images/podkladov%C3%A1_studie/hudebni_vychova.pdf

zabývající se výukou hry na nástroj, tak je možné využít schopností i těchto jedinců. V oblastech, kde je nižší vzdělanost a vysoká nezaměstnanost rodičů, však takových dětí prudce ubývá.

3.5.1. Orffův instrumentář

Německý básník, skladatel a hudební pedagog Carl Orff (1895 – 1982) přišel s novou koncepcí výuky hudební výchovy, která je založena na vlastním prožitku dítěte a jeho objevování hudby vlastní činností, improvizací, kreativitou, spontánností a fantazií. Tento pedagog vytvořil dílo zvané Schulwerk - sbírku říkadel, písní, rytmicko-melodických cvičení a instrumentálních skladeb, na nichž může dítě poznávat různé výrazové prostředky hudby. Sběrka je známá po celém světě a byla přeložena do řady jazyků. U nás se k jeho odkazu hlásí Česká Orffova společnost. Orff inspiroval též Petra Ebena a Ilju Hurníka, kteří spolu vydali českou Orffovu školu, kterou sám Orff kladně zhodnotil.

Součástí Orffovy koncepce je také hra na jednoduše ovladatelné dětské nástroje, které Carl Orff navrhl přímo do dětské ruky a které jsou již dnes vnímány jako základní vybavení každé mateřské či základní školy. Soustava především bicích nástrojů je vhodnou pomůckou pro rozvoj rytmického cítění nejen dětí, ale i seniorů či osob různě handicapovaných, v menších sadách se též využívá k domácímu rodinnému muzicírování.

Obr. 19 – Orffovy nástroje ⁶³

⁶³Autor fotografie: Simona Riedlová. Místo pořízení: ZŠ Sokolov, Křižíkova 1916.

Do soustavy Orffových nástrojů patří:

- **Triangl** – na vláknech či stojánku visící kovový trojúhelník s kovovou tyčkou v plastové rukojeti, která je používána jako palička k úderům do jeho spodní části.
- **Činel** - kovový talíř na stojánku nebo s úchytem do ruky rozeznívaný úderem paličky s plstěným koncem.
- **Prstové činelky** - dvojice malých kovových talířků rozeznívajících se úderem o sebe.
- **Ruční bubínek** - dřevěný či plastový rám s otvorem na prst, úzkým lubem a s blánou upevněnou v jednom okraji rámu, hraje se na něj pomocí prstů, dlaní či paliček s gumovým či plstěným koncem.
- **Tamburína** - dřevěný či plastový rám bez blány, s několika páry talířků po obvodu, umožňuje hru chřestěním či boucháním do dlaně, další variantou je tamburína s blánou tzv. pandeiro nebo podlouhlá nekruhová varianta s rukojetí.
- **Ozvučná dřívka** - dřevěné hůlky v páru, hraje se jimi tlučením o sebe, důležitý je správný úchop v jejich jedné třetině nebo vytvořením ozvučné dlaně, aby byl úder zvukový.
- **Rumbakoule** – neboli maracas dřevěná či plastová kulička či tykev na rukojeti s obsahem z písku, korálků nebo rýže, která se rozezvučí chřestěním.
- **Rourkový blok vroubkovaný** - pár různě dlouhých vroubkovaných dřevěných trubek upevněných vedle sebe na dřevěné rukojeti, po nichž se přejíždí dřevěnou hůlkou, vyrábí se i jednoduché nepárové a v různých velikostech.
- **Rourkový blok hladký** - další možnost rourkového bloku, dřevěná trubka uvnitř rozdělená přepážkou na nestejně dlouhé části, přičemž každá vydává jiný zvuk v závislosti na délce dutého prostoru, bouchá se do něj paličkou s gumovým či dřevěným koncem.
- **Dřevěný blok** - dřevěný tvar většinou hranatý nebo s mírně zaoblenou stěnou a dutinou pro tvorbu zvuku, tluče se do něj paličkou s dřevěným či gumovým koncem.
- **Rolničky** - několik rolniček upevněných v nejčastěji koženém třmeni s dřevěnou nebo plastovou rukojetí určených k chrastění.
- **Zvonky** - jednotlivé, v párech či větších seskupeních upevněných v dřevěné či plastové rukojeti.
- **Kastaněty** - dřevěné či plastové lastury spojené gumičkou či koženým

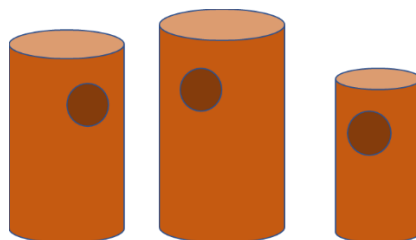
provázkem, zvuk u nich vzniká klapáním o sebe.

- **Metalofon** – sestava různě dlouhých, někdy i pro snazší orientaci dětí různě barevných kovových kamenů na dřevěném či plastovém rámu, jež se rozezvučí úderem paličky s dřevěným koncem pro sytější a s gumovým koncem, pro tlumenější zvuk. Lidově je též nazývaný zvonkohra. Existují v různých verzích: v rozsahu oktávy i více, diatonické, chromatické i pentatonické provedení, kameny lze většinou vyjmát a upravit si tak řady podle svých představ - například pouze na určité tóny.
- **Xylofon** - nástroj stejný jako metalofon s tím rozdílem, že kameny jsou dřevěné.
- **Buben** - jde o bubny a bubínky s různou velikostí rámu, ale hlubším lubem, takže jejich zvuk je též hlubší než u plochých bubínků z rytmické sady.
- **Basový metalofon/xylofon** - jednotlivé hluboko znějící větší kameny samostatně stojící, někdy je basová verze součástí běžného vícekamenového nástroje, kde bývá připevněn na dřevěném podstavci kolmo k ostatním kamenům.

Orffův instrumentář lze doplnit i o další rytmické nástroje:

- **Cabasa** - cívka na rukojeti s namotaným kovovým kuličkovým řetězem.
- **Shakery** - chrasticí vajíčka nebo válce se sytkým obsahem, existují pro děti i v atraktivním vzhledu ovoce, lze je nahradit plastovými obaly od Kinder vajíček plněných pískem, korálky apod.
- **Řehťačka** - klasický velikonoční lidový nástroj
- **Djembe** - africký druh bubnu vydlabaný ze dřeva ve tvaru poháru - hraje se na něj rukou bez paliček.
- **Bonga** – dvojice odlišně velkých k sobě připojených bubínků - hraje se na ně rukou bez paliček.
- **Šamanský buben** - mělký buben velkého průměru
- **Cajon** - ozvučná bedýnka uvnitř s laditelnými strunami a s ozvučným otvorem na jedné straně, na níž se při hře sedí, dá se pořídit též v levnější kartonové verzi.
- **Drumben** - český ekologický multifunkční výrobek, který se prodává od roku 2008. Lze jej nejen použít jako buben, ale též jako stolec i stoličku, nádobu na hračky, koš na házení míčků, stavebnici i předmět k dalšímu dekorování. Jde o válec z recyklovaného papíru a desky z překližky, s kulatým výřezem v jeho plášti. Jeho autorem je Zdeněk Roller. Existují tři různé velikosti. Lze ho koupit

samostatně nebo v sadě, ve verzi natural - vhodné k dekorování, nebo jedné z pěti základních barev. K tomuto válcovému bicímu nástroji byla vytvořena i metodická příručka, pomocí níž lze rozvíjet různé schopnosti, nejen rytmické. Dostupná je volně on-line přímo na stránkách výrobce: https://www.drumben.cz/user/documents/upload/Drumben_metodika2017.pdf.

Obr. 20 - Drumben⁶⁴

Nevýhodou výše zmíněných nástrojů je nyní jejich vyšší pořizovací cena. Většina škol má naštěstí letité základní sady Orffových nástrojů k dispozici. Jsou to většinou ještě kvalitní české výrobky od renomovaných firem mnohdy již tyto nástroje nevyrábějících. Jsou to nástroje ze dřeva, které je dnes u tohoto typu nástrojů nahrazováno méně odolným i méně vzhledným plastem. Například rumbakoule z plastu se většinou po nějaké době rozlomí ve středovém “švu” těla a pak se z nich sype obsah.

Orffův instrumentář je dětmi velmi oblíbený, umožňuje jim osahat si nástroj a vyzkoušet si manipulaci s ním. Je dobré o něm vědět následující zákonitosti používání:

- Nástroje s krátkým dozvukem používáme na drobnější rytmické hodnoty. Jedná se o dřevěné nástroje: dřívka, bloky, kastaněty, bubínky menších rozměrů.
- Nástroje s dozvukem dlouhým využijeme na noty dlouhé. Jedná se o nástroje kovové: triangel, činely a činelky, zvonky, rolničky, je s nimi vhodné v hudbě “šetřit”, jelikož mohou být v případě nadužití velmi nepříjemné. Tato skupina nástrojů, a triangel zejména, velmi vadí některým hypersenzitivním, úzkostným dětem a žákům s poruchou autistického spektra. Jsou kolektivy nebo vyučující, které je vyloženě nesnesou.
- Nástroje chrastící - rumbakoule, shakery a cabasa jsou nástroje, které je také vhodné používat spíše na doplnění rytmického doprovodu a nehodí se na hojně užití, řehtačka je pak nástroj, který stojí za zvážení, jelikož má velmi ostrý, silný

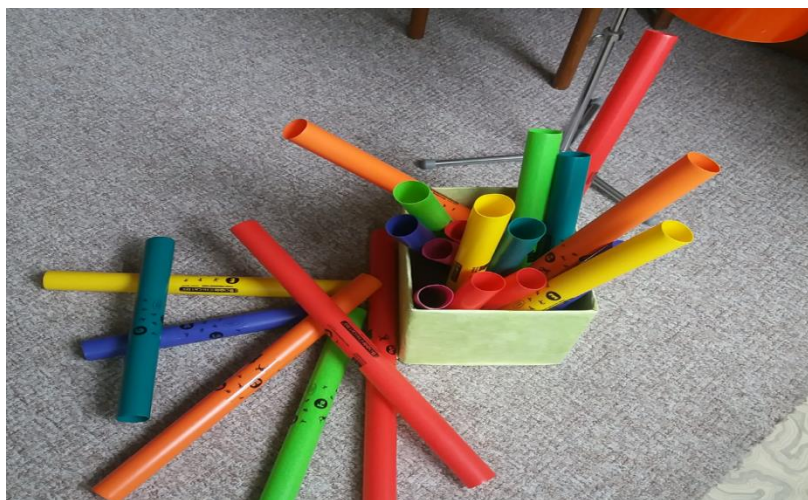
---

⁶⁴ Autor obrázku: Simona Riedlová.

až nepříjemný zvuk.

- Bubny všech druhů jsou vhodné pro využití na hru těžkých dob, k vyjádření metra, naopak dřívka mohou v kombinaci s nimi hrát doby lehké, nebo mohou vytvářet rytmus.
- Při použití nástrojů jako doprovodu zpěvu je vhodné vyplnit pomlky také nějakých druhem nástroje - zde najdou využití nástroje, které například není vhodné používat často, děti pak neztratí pojem o toku hudby, metru a rytmu a nemají tendence pomlky vynechávat a navíc nástroj lépe vynikne.
- V případě pouze instrumentální skladby nebo skladby, u níž se chceme orientovat čistě podle rytmického, ale i melodického zápisu, kde chceme pomlky skutečně dodržet bez hudby, je vhodné děti naučit dávat nástroje složené z více kusů od sebe: oddělení dřívek, činelů, paliček od bubnu, rukou od tamburíny aj. Vytvoříme tak dobu prázdnou s náznakem pohybu od sebe, což dětem pomůže doby pomlky cítit.

3.5.2 Boomwhackers a bobotubes

*Obr. 21 – boomwhackers*⁶⁵

Barevné ozvučné trubky zvané boomwhackers je poměrně mladý bicí hudební nástroj. Sada se skládá z několika jednotlivých kusů. Díky rozdílné délce vydává každá trubice jiný tón. Pro snazší orientaci v jednotlivých tónech jsou trubice barevně odlišeny, respektive má každá po celém svém povrchu jinou barvu. Nejen na povrchu, prostě je

---

⁶⁵Autor fotografie: Simona Riedlová. Místo pořízení: ZŠ Sokolov, Křižíkova 1916.

celá z barevného plastu. Vynalezl je v roce 1944 Craig Ramsell, který si odlišného zvuku různých délek trubic všiml údajně při řezání kartonové trubky, a tak dostal nápad využít této vlastnosti v oblasti hudby. Poprvé byly tyto barevné ozvučné trubky vyrobeny o rok později, o další rok později je mohli vyzkoušet první zákazníci.⁶⁶ V současnosti je lze pořídit v několika různých sadách od nejmenší pentatonické sady po největší sadu obsahující 8 trubek laděných v diatonické stupnici C dur, dalších 5 přidaných trubek umožňuje hru chromatické stupnice. Existuje ještě dalších 7 rozšiřujících trubek, 7 basových trubek diatonické stupnice, 5 basových tyček chromatické stupnice a 8 nástavců pro snížení tónu o oktávu.

Mladší verzi boomwhackers jsou barevné zvonky do ruky, tzv. handbells, vyrábí je tatáž firma. K dispozici je osmitónová řada s laděním v C dur. V Čechách se vyrábí jejich alternativa bobotubes (dříve bobowhackers).

Výhodou těchto ozvučných sad je právě jejich zmíněné barevné rozlišení různých tónů, takže při jejich hře není nutné znát noty. Ty lze naradit barevnými puntíky, vhodná je také jejich kombinace s notopisem jako učební pomůckou pro jeho nácvik. Jelikož jsou tyto nástrojové sady z plastu, mají též výhodu v podobě zanedbatelné váhy, nižších pořizovacích nákladů a snadné údržby. Právě proto se velice rychle rozšířily do řady školských zařízení, ale i zařízení pro handicapované i seniory.

Hra na ně probíhá pouze ve skupině, jelikož je obtížné ovládat několik trubek najednou, proto se tento nástroj hodí také k socializačním činnostem. Uplatní se nejen v hodinách hudební výchovy, ale též v mimoškolním vzdělávání: zájmových útvarech, dětský táborech, školách v přírodě, třídnických hodinách aj. Nevýhodou u nich je, že si i přes jejich jednoduchý způsob použití musí skupina hráčů nejprve základy hry osvojit, což není otázka vyložení krátkého časového úseku. Aby hráči zvládli jednoduchou píseň, potřebují k tomu rozhodně více než jednu vyučovací hodinu. Při dlouhodobější práci však mohou vzniknout skutečně kvalitní hudební počiny.

Způsob hry na tyto barevné trubice je různý. Můžou se používat vyskládané na podložce - nejčastěji zemi. V tomto případě lze do nich tlouci paličkou. Nebo může být přímo trubkami samotnými boucháno do země, nábytku nebo vlastního těla. To jsou nejpoužívanější způsoby hry. Hráči si sami mohou zvolit i jiné možnosti jak trubky rozeznít, jelikož lze pracovat i se vzduchem proudícím skrze ně. Dalším způsobem hry je využití různých dalších předmětů: gumiček natažených na trubice a jejich natahování

---

⁶⁶Boomwhacker - Wikipedia. [online]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Boomwhacker#cite_note2

a pouštění apod. Žáci samotní vždy dokážou najít nové další možnosti a překvapit svou fantazií a schopností improvizace.

STAR WARS
Main Theme
John Williams

The image displays four staves of musical notation for the Star Wars Main Theme in 4/4 time. The notes are color-coded and include triplet markings. The notes are: G (teal), F (green), E (yellow), D (orange), and C (red). The first staff shows a triplet of G notes followed by a C note. The second staff shows a triplet of F, E, D notes followed by a G note. The third staff shows a triplet of F, E, F notes followed by a D note. The fourth staff shows a triplet of F, E, D notes followed by a G note. The source 'preschoolprodigies.com' is noted at the bottom.

Obr. 22 – noty k boomwhacker⁶⁷

⁶⁷ Boomwhacker activity resources – Sierra Klutts Music. *Sierra Klutts Music* [online]. Dostupné z: <https://sierrakluttsmusic.wordpress.com/2018/05/02/boomwhacker-activity-resources/>

4. Pomůcky pro práci s rytmickými strukturami

Kromě zmíněných hudebních nástrojů Orffovy řady a dalších rytmických nástrojů existuje několik pomůcek, které lze při výuce používat.

4. 1. Tradiční pomůcky

- Rytmické kostky – jde o kartonové kvádry velikosti 7 x 7 x 15 cm. Tyto 4 kvádry jsou spojeny menšími stranami k sobě pomocí gumiček tak, aby se jimi dalo otáčet. Na bílém podkladu všech čtyř delších ploch jsou vytištěny různé rytmické útvary. Tím vzniká velká variabilita při tvorbě různých rytmických struktur. Existuje i menší varianta pro žáky. Jde o autorsky chráněnou pomůcku Prof. PhDr. Ladislava Daniela Csc.

Obr. 23 – Rytmické kostky⁶⁸

- Rytmická stavebnice tvořená tvrdými plastovými kartičkami, které se zasouvají do tabulky s kapsičkami. Rytmické domino je pomůcka, kterou si učitelé mohou vyrobit i sami. Princip je stejný jako u každého jiného domina, jen je

⁶⁸Autor fotografie: Simona Riedlová. Místo pořízení: ZŠ Sokolov, Křížíkova 1916.

na kostkách vytištěn rytmus. K výrobě stačí pouze arch papíru s vytištěnými rytmy a laminovací přístroj s fóliemi.

- Rytmické předlohy vytištěné na papíře nebo nakreslené na archu velkoformátového papíru jsou také dostupnou pomůckou, kterou si může každý učitel vyrobit.
- Magnetické tabulky s magnety jsou vhodné ke skládání jednotlivých rytmičkových i melodických úseků, s nimiž lze následně různě pracovat.
- Kostky s hodnotami not na stranách je jednoduchá levná pomůcka pro řadu aktivit.
- Kartičky s obrázky a vyznačením slabik si může vyučující opět sám vytvořit nebo je zakoupit již vyhotovené. Ty nabízí eshop www.hudebnivychova.cz.
- Kolečkové rytmičkové sady Martina Vozara obsahují různé kombinace konkrétního taktového označení a hodnot not.

Obr. 24 – Rytmičková kolečka⁶⁹

4. 2. Učebnice a pracovní sešity

Na současném trhu existuje celá řada učebnic a pracovních sešitů, z nichž si mohou učitelé pro své žáky vybrat. Z mnoha dostupných lze uvést například pracovní učebnice Hudební výchova podtitulem Cesta do světa hudby od nakladatelství Fraus. Důvodem jejího uvedení je široká nabídka aktivit, práci s rytmem je tu věnován velký prostor.

Jednak se zde pracuje se slabikami slov a součástí zápisů melodií písní jsou i volná políčka na vybarvení pro hru na boomwhackers, bobotubes nebo barevný metalofon, či doplnění slabik. Jinde je zase zápis písně doplněn o symboly hry na tělo nebo Orffovy

---

⁶⁹Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-ruzne/rytmicka-sada-takt-2-4-3-4-4-4/2090/>

nástroje.

Omalovánky, hádanky, volná místa pro kresbu či nalepování obrázků či hudebních značek z přílohy vložené doprostřed sešitu dělají z této publikace atraktivní interaktivní pomůcku, která usnadní učitelů přípravu na vyučování a žákům nabízí možnost kreativního využití. Vnitřní stěna zadních desek pak nabízí čtyři velké notové osnovy na procvičování notopisu. Výhodou pro učitele je navíc několik stran na konci sešitu, kde jsou vymezeny očekávané výstupy, klíčové kompetence a průřezová témata. Tato učební pomůcka se skutečně velmi povedla.

Obr. 25 - Hudební výchova s podtitulem Cesta do světa hudby⁷⁰

4. 3. Deskové hry

“Především je zapotřebí zdůraznit, že didaktické hry zpřístupňují určitou vybranou část učiva a v pozadí je stále nad vším dílčím snažením výchovný a vzdělávací cíl hudební výchovy – porozumění hudebnímu umění, aktivní vnímání hudby, využití jejího komunikačního potenciálu, rozvoj estetického vnímání, kultivace osobnosti. Obecným a dlouhodobým cílem v afektivní rovině je aktivní a samostatná práce žáků.”⁷¹

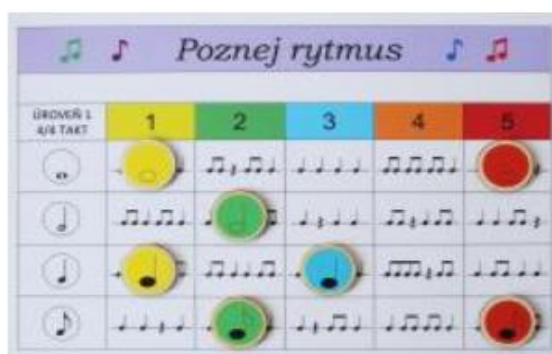
V současnosti je na trhu i několik různých deskových her určených k práci s rytmem. Lze je najít a zakoupit na internetových stránkách www.hudebnivychova.cz. Zjednodušeným

⁷⁰Autor fotografie: Simona Riedlová. Místo pořízení: ZŠ Sokolov, Křížíkova 1916.

⁷¹ Růžičková Veronika – CRLC Conference in Pilsen 2020. CRLC Conference in Pilsen 2020 – Czech Republic and the Lusophone Countries: Education, Art, Digital Technology in Teaching [online]. Dostupné z: <https://crlcconference.wordpress.com/publications/authors-m-r/ruzickova-veronika/>

popisem zde objasním jejich princip i využití.

- Poznej rytmus – hra obsahuje čtyři herní plochy na dvou zalaminovaných listech – tabulka s rytmickými strukturami rozlišenými v pěti barevných sloupcích a čtyřech řádcích, kulaté barevné žetony a látkový pytlík na ně, dřevěné noty jako body a návod ke hře. Hráči si z pytlíčku tahají souřadnice na žetonech, které je navedou do jednotlivých polí tabulky. Úkolem je vytleskat uvedený rytmický motiv. Tato hra je momentálně k dispozici za 195 Kč.

Obr. 26 – Poznej rytmus⁷²

- Já mám, kdo má? - karetní hra obsahující 45 hracích karet, krabičku na ně a záložku do knihy. Tato hra nabízí řadu variant, které lze použít v počtu jednoho i více hráčů. Návod nabízí varianty sólo hry i skupinových aktivit: Skladatelé - skládání rytmů z kartiček a jejich následné tleskání, hraní, Bingo, Tichá pošta, Plácačka - přiřazování vytleskaného rytmu na kartě s plácnutím na správnou variantu karty, Hudební diktát ve dvojicích nebo dvou skupinách, Najdi parťáka - hledání párů podle kartičky a sluchu, Ozvěna a Přihořívá. Za cenu 385 Kč se tedy učitelé nabízejí mnoho variant na celý školní rok.

⁷²Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-didakticke-hry-a-pomucky/poznej-rytmus/2121/>

Obr. 27 – Já mám, kdo má?⁷³

- Bingo - Rytmy - obsahuje 32 herních destiček s různými notovými zápisy a 48 karet s notami lze využít jako klasickou hru Bingo nebo jiným způsobem. Její cena je 169 Kč.

Obr. 28 – Bingo - Rytmy⁷⁴

- S rytmem o závod - hra pro dva až šest hráčů, v níž se pohybuje po herním poli podobně jako u her typu Aktivita. Obsahuje herní plán, 120 kartiček ve dvou barvách, šest figurek a hrací kostku. V jednodušší verzi hráči pouze pojmenovávají noty zakreslené na políčkách herního pole a určí jejich hodnoty. Při špatné odpovědi se vrátí na start. Vyhrává nejrychlejší hráč, který dojde do cíle první. Druhá verze je s využitím kartiček, na nichž jsou úkoly. Hra je nyní za 315 Kč. Autorkou je Linda Hornáková a vydavatel Martin Vozar.

Obr. 29 – S rytmem o závod⁷⁵

⁷³Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-didakticke-hry-a-pomucky/ja-mam-kdo-ma-rytmy/4208/>

⁷⁴Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-didakticke-hry-a-pomucky/bingo-rytmy/4256/>

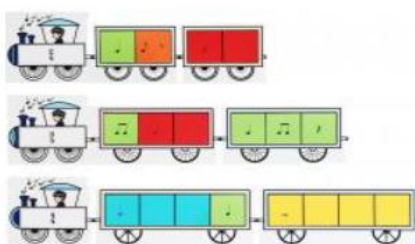
⁷⁵Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-hravy-muzikant/s-rytmem-o-zavod-didakticka-hra/5507/>

- Hudební matematik – sada 216 kartiček not, pomlk, notových skupin a matematických znamének nabízí možnost, jak procvičit hodnoty not nebo tvořit různé řady k vytleskávání, hraní apod. Stojí 294 Kč. Autorkou je Linda Horňáková a vydavatel Martin Vozar.

Obr. 30 – Hudební matematik⁷⁶

- Noták mašinfírou - sada 14 lokomotiv s označením taktu a 24 vagónků do nichž se dle mašinek přidává příslušný počet not různé hodnoty je vhodnou pomůckou pro děti, které ještě nerozumějí zlomkům, s nimiž se pracuje při výuce hodnot not. Její cena je 265 Kč. Autorkou je opět Linda Horňáková.

Obr. 31 – Noták mašinfírou⁷⁷

⁷⁶Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-hravy-muzikant/hudebni-matematik-didakticka-hra/5621/>

⁷⁷Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-hravy-muzikant/notak-masinfirou-didakticka-hra/5512/>

- Taktík - sada 96 karet rytmických hodnot a 12 karet taktového označení nabízí 17 možných variant činností, což je za 295 Kč opravdu dost. I zde je autorkou Linda Hornáková.

Obr. 32 – Taktík⁷⁸

- Zatoulaný rytmus – hra pro dva až šest hráčů obsahuje herní plán a sadu kartiček v pěti barvách. Každá barva zastupuje jeden typ taktu podle počtu dob. Hráči hledají v herním poli noty, které chybí na kartičkách. Při špatné odpovědi se hráč vrací na start, výhercem je ten, kdo první dojde do cíle. Opět jde o dílo Lindy Hornákové.

Obr. 33 – Zatoulaný rytmus⁷⁹

⁷⁸Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-hravy-muzikant/taktik-didakticka-hra/5511/>

⁷⁹Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/ucebni-pomucky-hravy-muzikant/zatoulany-rytmus-didakticka-hra/6096/>

- Rytmické Pexeso - je jednou z několika variant hudebních pexes a levnou pomůckou pro hru s rytmy.

Obr. 34 – Rytmické pexeso⁸⁰

“Benefitem pro žáky je osvojování poznatků experimentem, vlastním zážitkem a zkušeností i odlehčení teorie a zábavnost úkolů. Rizikem je hraní her bez připomenutí oborového kontextu, absence propojení s obsahem předmětu, špatné rozdělení rolí ve skupině, při kterém se zapojí do práce pouze zdatnější žáci nebo dominantní osobnosti, či nepřevzetí aktivní úlohy jednotlivcem. Opatřením proti těmto rizikům je dodržování pravidel, kontrola práce ve skupinách učitelem, hodnocení výsledků práce učitelem i žáky. Napojení na strukturování učiva je v rukách učitele v úvodu a zejména v reflexi didaktické hry na konci hodiny.”⁸¹

4. 4. Využití digitálních technologií v práci s rytmičnými strukturami

“Digitální technologie jsou v současné době většinou reprezentovány především notačními programy, programy pro záznam a editaci zvuku, stejně jako hudebněprodukčními programy, hudebními přehrávači, technologiemi zaměřenými na tvořivou prezentaci taneční hudby a specializovanými elektronickými hudebními nástroji (syntetizéry, padovými kontroléry, keyboardy aj.). Hudební technologie mohou být nejen významným prostředkem hudebního vzdělávání, ale mohou také iniciovat mezioborovou spolupráci. Vhodné mezipředmětové projekty a propojení nacházíme

⁸⁰Zdroj: <http://hudebnivychova.cz/katalog/domina-karty-pexesa/mga-liana-svobodova-memory-hrajeme-si-s-rytmem/13/>

⁸¹ Růžičková Veronika – CRLC Conference in Pilsen 2020. CRLC Conference in Pilsen 2020 – Czech Republic and the Lusophone Countries: Education, Art, Digital Technology in Teaching [online]. Dostupné z: <https://crlcconference.wordpress.com/publications/authors-m-r/ruzickova-veronika/>

s informační výchovou, mediální výchovou, fyzikou a matematikou (viz dále). Právě tyto předměty jsou akcentovány v současné podpoře základního vzdělávání jako významné pro budoucí rozvoj společnosti. Hudební výchova tak představuje pro tyto vzdělávací oblasti důležitého partnera.”⁸²

Kromě již zmíněné interaktivní tabule nebo data projektoru, které lze využívat při nácvičce pohybových choreografií a her převzatých z Youtube, Tik toku nebo jiných internetových stránek, existují další možnosti, jak využít počítače, tablety nebo mobilní telefony v hodinách hudební výchovy. Existuje obrovské množství aplikací do mobilních telefonů, kterým by bylo možné věnovat celou rozsáhlou práci. Na kanálu Youtube je možné najít celou řadu tanečních aktivit a choreografií například podle Just dance. To je původně videohra nebo hra pro herní konzoli, podle níž lze zrcadlově kopírovat tanečníka z obrazovky. Čím jsou pohyby přesnější, tím větší počet bodů hráč získává. Tuto aktivitu lze ve škole provádět i bez vybavení herní konzolí, je k tomu potřeba pouze přístup k internetu. Na tomto kanálu jsou některé choreografie nahrány a mohou být předlohou pro různé činnosti. Existuje i mobilní aplikace jako náhrada za herní konzole.

O dalších možnostech, jak různé softwary zakomponovat do hodin hudební výchovy, pojednává článek Mgr. Martina Vávry, Ph. D. z univerzity Jana Palackého v Olomouci. Své poznatky širěji popsal ve své disertační práci a zkráceně pak i v článku na NPI. Nás z něj bude zajímat využití pro rozvíjení rytmických schopností.

*“Jednou z možností jak procvičit rytmus a jeho udržení je využití virtuálního efektového nástroje nejčastěji označovaného jako looper. Jedná se o efekt, který je schopen nahrávat a následně přehrávat krátké hudební smyčky (opakující se krátké hudební sekvence v určitém zvoleném tempu). Pomocí looperu tak můžeme navrstvit libovolné množství smyček na sebe. ... Vlastní zkušenosti z výuky hudební výchovy na základní škole mi ukázaly, že toto cvičení je velmi užitečné. Udržení rytmu v daném tempu i přidávání dalších smyček je složitější, než se může zdát. Toto cvičení žáky velmi baví a svůj účel splní výborně.”*⁸³

Další způsob je pro žáky jednodušší, navíc souvisí s žáky oblíbeným stylem hip hop či rap: *“Pomocí virtuálních hudebních nástrojů můžeme nahrát několik verzí hudebních podkladů ve stylu hip-hopu. Příprava hudebního materiálu může být*

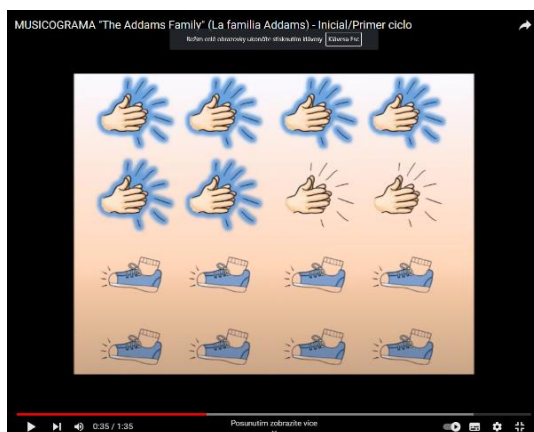
---

⁸² Národní pedagogický institut. Podkladové analytické studie. [online]. [cit. 2023-30-03]. Dostupné z: https://www.npi.cz/images/podkladov%C3%A1_studie/hudebni_vychova.pdf

⁸³Vávra, Martin. Odborný článek: Aplikace hudebního softwaru v hudební výchově. *Metodický portál / Odborné články* [online]. [2022-06-07] Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/U/13005/APLIKACE-HUDEBNIHO-SOFTWARU-V-HUDEBNI-VYCHOVE.html>

usnadněna tím, že z internetu stáhneme hotové smyčky ve stylu hip-hopu a vytvoříme doprovodnou skladbu z nich (na internetu je obrovské množství hudebních smyček, které jsou volně ke stažení, je možné je využívat ke komerčním účelům a nepodléhají autorským právům). Úkolem žáků je vytvořit krátký text a ten potom „zarapovat“, tzn. rytmicky přednést, do připravené hudby. V praxi se ukázalo, že oproti prvnímu cvičení je toto cvičení pro žáky jednodušší a pravděpodobně díky hip-hopovému hudebnímu doprovodu i atraktivnější. Porovnáme-li kvalitativně obě cvičení, je první využívající looperu efektivnější, protože se žáci musí více koncentrovat na rytmus a tempo.”⁸⁴

Je-li v učebně přítomna interaktivní tabule či dataprojektor, je možné využít k rozvoji rytmického cítění tzv. musicogramy, což jsou na sebe navazující obrázky či symboly, které vytváří grafický záznam znějící hudby. Některé jsou pouze poslechové, u nichž obrázky vyjadřují nějaký obsah hudby či jen rytmicky hudbu doplňují. Ty jsou určeny například k orientaci v hudební formě. Druhá verze je pak doplněna o symboly hudebních nástrojů či částí těla a slouží jako grafický záznam hry na tělo či hudební nástroje. Na začátku musicogramy bývají symboly vysvětleny, je zde uveden jejich výčet s přiřazením k jednotlivým zvukům, nástrojům či úkonům. Poté již probíhá paralelně s grafickým záznamem těchto symbolů také hudební složka videa. Rytmizace zde probíhá podobně jako u karaoke: sledování grafického záznamu hudby pomocí symbolů, které bývají často barevně zvýrazněny, aby bylo jasné, že má být daný symbol právě proveden. Tyto činnosti zaujmou i žáky, kteří například zpěvu moc neholdují.

⁸⁴Odborný článek: Aplikace hudebního softwaru v hudební výchově. *Metodický portál / Odborné články* [online]. [2022-06-07] Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/U/13005/APLIKACE-HUDEBNIHO-SOFTWARU-V-HUDEBNI-VYCHOVE.html>

5. Rytmické hry a pohybové činnosti

Instrumentální činnosti jsou oblíbenou částí hodin hudební výchovy dětí všech věkových kategorií. Je tomu tak hned z vícero důvodu:

- Hru na nástroj většinou učitel/ka ovládá a děti tuto schopnosti obdivují, chtějí být jako on/a;
- hra na jednoduchý nástroj je pro mnohé děti jednodušší než zpěv, protože, jak jsem uvedla již v kapitole o hudebním vývoji dítěte, rytmus je jednou z prvních hudebních schopností dětí, které se u nich rozvíjí, a to i u dětí, které se nikdy nenaučí zpívat. Jsou případy lidí, kteří dokáží výborně zahrát na hudební nástroj, ale jejich zpěv je spíše špatnou recitací a melodickou vokální linku nejsou schopni udržet;
- děti mají možnost se aktivně podílet na výstavbě hudby;
- děti se s nástroji jinde než ve škole nemají možnost setkat, doma nástroj nemají;
- hra na dětské hudební nástroje na rozdíl od nástrojů klasických nepotřebuje příliš dlouhou průpravu a během chvilky její techniku ovládne každý;
- hra na hudební nástroje umožňuje se do hudebních činností zapojit i žáky plaché, handicapované, s nižším intelektem, žáky s jazykovou bariérou, z různého socio-kulturního prostředí nebo žáky jinak odlišné od většiny;
- hra na hudební nástroje v kolektivu posiluje pocit sounáležitosti;
- hra na hudební nástroje umožňuje dětem relaxaci, odpoutání se od reality, zapomenout na negativní emoce, vytvořit emoce pozitivní.

Hudební nástroje lze použít společně s vokálními činnostmi, pohybovými činnostmi i odděleně. Hra na nástroje dokonce může být i součástí poslechu. Nejčastěji mají děti zájem o bubínky a bubny všech druhů. Šimanovský ve své publikaci⁸⁶ uvádí hned několik her a technik, které lze s nástroji provozovat, z nichž jen patnáct jich věnuje

---

⁸⁵ MUSICOGRAMA "The Addams Family" (La familia Addams) - Inicial/Primer ciclo. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=tgbYZWfeVaM&t=19s>

⁸⁶ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-928-6.

bubnování. Stejně tak pohybové činnosti jsou vhodné pro rozvíjení rytmického cítění žáků a procvičování rytmických struktur. V praktické části uvádím zjednodušený přehled některých uvedených her.

6. Rytmické hry s nástroji a pohybem

Zde uvádím přehled různých her, na nichž lze rytmické cítění rozvíjet komplexně. Mnoho takových aktivit nabízí ve své sbírce Šimanovský⁸⁷ :

- **Krysař**

Žáci se volně pohybují v prostoru do rytmu hudby, na znamení zůstanou nehybně stát, mezi nimi chodí krysař a píská si nějakou melodii a koho se dotkne, ten se chytne za místo doteku jednou rukou, ožívá a pohybuje se spolu s krysařem a druhou rukou napodobuje hru na píšťalu a píská s ním motiv. Když se dotkne všech, udělají kruh a jejich pískání i pohyby gradují. To je čas pro krysařovo tlesknutí - impulz ke strnutí a utichnutí všech pohybujících se žáků, předání gesta píšťaly jinému žákovi a rozprchnutí se žáků z kola do prostoru a poté začátku nového kola hry.

- **Lavina rytmu**

Vedoucí hráč začne s bubnováním rytmického motivu a ostatní hráči se k němu postupně za udržení stejného tempa přidávají buď po kruhu nebo na výzvu gestem či pohledem. Po zapojení všech žáků nastane na příkaz vedoucího pomlka, po níž následuje opětovné hraní všech s postupným ubíráním hráčů - opakem první etapy.

- **Dialog dvou bubnů**

Hráči ve dvojicích vytváří rytmický dialog, zajímavější je varianta, kdy si žáci zaváží oči šátkem a do dvojic jsou rozděleni vyučujícím bez jejich vědomí a po hře mají uhodnout, kdo byl s kým spárován.

- **Rituály**

Žáci si nejprve společně poslechnou 3 různé nahrávky etnické hudby a ve skupinách si zvolí jednu z nahrávek, k níž připraví rituál k různé události.

- **Rytmické hádanky**

Vedoucí vybubnuje známou melodii a ostatní hádají, o kterou píseň jde. Žák, který uhodne první, nahrazuje vedoucího a zadává další hudební hádanku apod.

- **Hra s výměnou**

---

⁸⁷ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-928-6.

Žáci jsou postavení v kruhu a drží hudební nástroje, jeden člen kolektivu vybubnuje zvolený rytmický motiv, ostatní se k němu přidávají, až hrají všichni. Vedoucí po chvíli zvolá: “Výměna.” a hráči si předají nástroje a hraje se dál bez porušení rytmu. Variantou hry je také určení, kterým směrem výměna probíhá - vlevo, či vpravo a další varianty.

Další hrou je hra En ten tyč, z kola pryč, které ve své knize nápadů na hudebně - pohybové aktivity dětí uvádí **Jenčková**:

“ *Výchozí postavení:*

- *Po obvodu kruhu rozmístěte na zemi drobný rytmický instrumentář. Tím je vymezena trasa pro chůzi při rozpočítávání.*⁸⁸

Pohybová hra s rozpočítadlem

- *Děti chodí po kruhu kolem rytmických nástrojů a rytmizovaně skandují rozpočítadlo. Uvnitř kruhu chodí v protisměru r o z p o č í t á v a č a kolemjdoucí děti odpočítává. Dítě, u kterého skončilo rozpočítadlo, vezme nejbližší ležící rytmický nástroj, odejde s ním mimo kruh a hraje libovolný rytmus k dalšímu opakování rozpočítadla. Tak postupně ubývají nástroje ze země a přibývají improvizovaní muzikanti. Poslední z dětí chodících v kruhu se stává novým r o z p o č í t á v a č e m.*⁸⁹ (Jenčková, 2005, s. 225)

Jenčková⁹⁰ uvádí rozpracované náměty včetně těch, kde se kombinuje celá řada činností a námětů. Ne jedné lidové či umělé písni nebo vážné skladbě tak nabízí vokální, instrumentální i pohybové aktivity. Kromě práce s lidovou písní nabízí náměty na dramaturgii hudby v dětských hudebních pohádkách, využití klavírních miniatur, instrumentálních skladeb, opery a baletu, pohybu s rekvizitami a speciální část knihy se věnuje práci s dílem M. P. Musorgského - Obrázky z výstavy. Pro rozsáhlost její práce nebudu citovat ani blíže rozebírat aktivity v publikaci, místo toho nabídnu jiné náměty.

Nemáme-li k dispozici hudební nástroje nebo chceme-li hodiny ozvláštnit, můžeme zařadit známou píseň Cup song: Anna Kendrick - Cups (Pitch Perfect's “When I'm Gone”) [Official Video].⁹¹

---

⁸⁸ Jenčková, Eva. Hudba a pohyb ve škole. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.

⁸⁹ Jenčková, Eva. Hudba a pohyb ve škole. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.

⁹⁰ Jenčková, Eva. Hudba a pohyb ve škole. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.

⁹¹ Anna Kendrick - Cups (Pitch Perfect's “When I'm Gone”) [Official Video] - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2023 Google LLC [cit. 31.03.2023]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=cmSbXsFE3l8>

Tlesk tlesk /: pravá na stul levá na stůl :/

tlesk uchop kelímek zvedni nahoru a klepni s ním o stůl

tlesk uchop kelímek z levé strany pravou rukou palcem dolů otoč

levou příklop dlaní otoč dnem dolů a klepni s ním o stůl

Otoč a pleskni dlaní o dno, plesk pravou o stůl, levou kelímkem dnem vzhůru

Hru je nejprve nutné naučit se velmi pomalu a poté zrychlovat, poté lze doplnit zpěvem, což je ale pro mnoho žáků už skutečně obtížné. Jsou však tací, kteří se hru na táborech naučili a mají ji rádi. V těchto námětech lze využívat, střídat a kombinovat různé výše uvedené způsoby práce s rytmem: vokální, instrumentální činnosti nebo hra na tělo i pohyb.

- **Židličkovaná**

Oblíbený finský tanec Letkis z 60. let 20. století vedl k inspiraci židličkové pohybové hry, kterou objevila jedna má kolegyně na Youtube a na jejím základě dotvořila jednoduchou skladbu na školní jarmark: "Musical Chair" Dance @ARTEK.⁹²

Příprava: Na tuto aktivitu budeme potřebovat větší prostor, v kmenové třídě tedy budeme odklízet židličky a stoly stranou ke zdi, nebo můžeme jít do tělocvičny či ven. Potřebujeme však pro každého žáka jednu židli. Žáky rozdělíme do 4 skupin – 4 řad. Následně už můžeme cvičit podle videa. Přikládám též přípravu v notopisu.

Žáky rozdělíme na čtyři skupiny, každá bude mít židli a budou stát někde na kraji prostoru, na němž se bude pohyb provádět, potřeba je dostatečný prostor – stačí dát lavice a židle běžné třídy ke stěnám. Každá skupina tvoří jednu řadu.

Hlavní motiv A:

---

⁹² "Musical Chair" Dance @ARTEK - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2023 Google LLC [cit. 31.03.2023]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=LF946TXuN5c>

Příchod 1. skupiny s židličkou, postaví ji, sedne si a pleskne se do stehen nohy snožmo
 Příchod 2. skupiny s židličkou, postaví ji, sedne si a pleskne se do stehen nohy snožmo
 Motiv se celý opakuje ještě jednou , postupně tak přijdou všechny skupiny – 4 řady za sebe.

P = plesk

Nohy od sebe

Nohy u sebe

Nohy od sebe

Nohy u sebe

Pokračujeme v podobné melodii a rytmu ve vedlejší motivu B v poloze pravý kotník položený na levém kolenní oběma rukama 5x plesk do lýtka, poté výměna nohou opět 5x plesk do druhého lýtka, To celé opakujeme dvakrát.

Dále na hlavní motiv A otočení na židli směrem doprava – ruka před čelem nebo na klobouku, pravá noha podupává jako při hudebním počítání 5x do rytmu. Následuje 5x plesnutí do stehen snožmo. Poté opět otočení na židli směrem doleva – ruka před čelem nebo na klobouku, levá noha podupává 5x do rytmu. Znovu 5x plesnutí do stehen snožmo.

Následuje mezihra M:

Obejití židle obloukem zleva, cupitání za židličkou, obejití židličky zprava celé kolo, cupitání za židličkou.

Tleskání obecnstva: = sed na židličku rozkročmo předem k opěradlu.

Další choreografii kolegyně oproti video verzi úplně pozměnila:

Jedná se o mírnou obměnu motivu A (pouze jeden tón jinak) - jedenkrát, ale ve stejném rytmu:

2x bouchnutí dlaní do opěradla židle zvenku, 3 x plesk nad hlavou = to celé třikrát, na poslední kus melodie slezení ze židle, otočení se zpět dopředu. Následuje stoj.

Dále na motiv B – jedenkrát.

Pravá noha na sedátko židle – 2x tlesknutí oběma rukama pod kolenem, 3 x lusknutí.

Levá noha na sedátko židle – 2x tlesknutí oběma rukama pod kolenem, 3 x lusknutí.

Odcházení stejně jako příchod po skupinách na hlavní motiv A. Odchází poslední skupina – zadní řada, poté 3., 2. a první na konci.

Orchestrální verze je rychlejší a jsou v ní jinak poskládané motivy, lze však zakoupit notový záznam a tyto motivy si poskládat dle této verze. Kolegyně jako doprovod použila přímo MP3 vytvořené z této videonahrávky. Pro menší děti by byla původní nahrávka příliš rychlá a náročná. Zde je navíc výhoda, že mohou polovinu skladby sledovat přímo na projektoru/ interaktivní tabuli a jsou si tak jistější.

Další námět na píseň Žežuličko, kde jsi byla je od Doc. PhDr. Ivany Ašenbrennerové, Ph.D. uveřejněný v KAFOMETu:

“Děti stojí čelem do kruhu, ruce mají v bok:

1.- 2. takt   dva přísunné kroky vpravo

3.- 4. takt   dva přísunné kroky vlevo

5.takt   natočení vpravo

6. takt   natočení vlevo

7.- 8. takt   zatočit se jednou dokola každý sám pomalu vpravo

U kánonického provedení vytvoříme s dětmi dva soustředné kruhy. Druhý hlas, který

tvoří druhý kruh, začíná zpívat a pohybovat se po prvním taktu.”⁹³

Hra na tělo je oblíbená aktivita už z toho důvodu, že ji lze provozovat bez pomůcek, kdekoli, kdykoli a dokonce v době zákazu zpěvu v době pandemie Covidu 19 nebo i na dálku on-line. Vhodné je její zařazení do třídnických hodin, na školy v přírodě či jiné mimoškolní akce. Jednu takovou hru si v různých úpravách předávají učitelé hudební výchovy po celé republice. Jde o rytmický přepis Malé noční hudby od W. A. Mozarta. Upravenou verzi naleznete v přílohách – Příloha č. 1.

A podobnou jednodušší hru na skladbu Bugatti step od Doc. PhDr. Ivany Ašenbrennerové, Ph. D, kterou se přímo od ní naučila má kolegyně při studiu na vysoké škole. Učitel musí žákům vysvětlit jednotlivé značky - přiřadit k nim pohyby. A na tabuli napsat formu, v níž se skladba hraje:

J. Ježek – Bugatti step

<p>↓ pleskání</p> <p>∩ tleskání</p> <p>X zkřížené ruce na ramena</p>	<p>L dupání</p> <p>Ψ tleskání nad hlavou</p> <p>↙ oběma rukama pohyb vlevo (vpravo)</p> <p>Y obě ruce nahoru</p>
--	--

předehra

a a b a mezihra

a a b a mezihra

c c c c mezihra

a a b a

Dohra

a) $\frac{4}{4}$ ↓ ↓ ∩ ∩ | ↓ ↓ ∩ ∩ | ↓ ↓ X X | ↓ ↓ X X

b) $\frac{4}{4}$ ↓ ↓ Ψ Ψ | ↓ ↓ Ψ Ψ | ↓ ↓ L L | ↓ ↓ L L

c) $\frac{4}{4}$ ↓ ↓ ↙ ↙ | ↓ ↓ ↘ ↘ | ↓ ↓ Y Y | ↓ ↓ Y Y

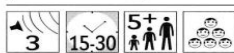
Obr. 37 - Bugatti step⁹⁴ - oproti originálu byl upraven znak pro tleskání nad hlavou

Další velice zajímavou improvizací hru s názvem “Tak si zpíváme...” můžeme nalézt opět v publikaci Zdeňka Šímanovského - Hry s hudbou a techniky muzikoterapie.

⁹³AŠENBRENEROVÁ, Ivana. Jaro v hudbě in **KAFOMET** pro I. a II. stupeň. Stařeč: INFRA s.r.o. 2004, 19. aktualizace, HV-032.3. ISBN 80 – 902814- 0 – 0.

⁹⁴AŠENBRENEROVÁ, Ivana. Jaro v hudbě in **KAFOMET** pro I. a II. stupeň. Stařeč: INFRA s.r.o. 2004, 19. aktualizace, HV-032.3. ISBN 80 – 902814- 0 – 0. Ruční přepis: Mgr. Gabriela Vodárková.

„Tak si zpíváme...“

cit pro správnou intonaci
rytmus, slovní improvizace
spolupráce

Nejprve hráče naučíme zpívat melodii třeba na slabiku *va*.

Tak tu sedíme (Z. Šimanovský)

Volně C Dmi G C

Tak tu se - dí - me, tak tu se - dí - me,

Dmi F C

tak tu se - dí - me. Háj, hou.

na jednoduché rytmické schéma:

$\frac{4}{4}$ Tak tu se - dí - me

První v kruhu si potom vymyslí na základě tohoto rytmického schématu libovolnou větu. Tu zpívá a zopakuje a všichni ji znovu zopakují po něm. Takto vytvořenou sloku uzavřou citoslovem *háj hou*. A na řadě je další hráč v kruhu. Tedy např.:

Sólista: Tak tu sedíme,
tak tu sedíme,
Všichni: Tak tu sedíme,
háj hou.
Další po kruhu: Dnes je úterý,
dnes je úterý,
Všichni: Dnes je úterý,
háj hou.
Atd.

Věty mohou být o čemkoli, co vidíme kolem sebe, o náladě hráče, o tom, na co kdo právě myslí. Dokonce můžeme zazpívat i o tom, že nevíme, o čem máme zpívat. Když někdo zpívat nechce, nemusí; naváže ten další.

Věty mohou a nemusí mít logickou vazbu. Na počátku jsou méně nápadité, když však hra obíhá kruh podruhé a potřetí, přicházejí ke slovu ty nejlepší improvizované strofy. Některé skupiny tak vytvořily a spontánně zazpívaly i celý příběh a skupina učitelek z jedné mateřské školy pohádku.

Na včely

cit pro intonaci
pro hudební
a sociální harmonii

Hráči uvolněně stojí anebo klečí různě v prostoru každý sám. Všichni se plně soustředí a potom, až se komu zachce, začne si hledat svůj tón. Klidně, polohlasem si se zavřenými očima zní a až svůj tón najde, drží jeho výšku a začne vnímat také tóny ostatních.

Nejprve je směr tónů ve fázi, kdy se vnímá každý sám, disonantní. Postupně se jednotlivé tóny blíží k sobě, nacházejí se a po pěti, deseti i více minutách se skupina celá harmonicky rozezní. Je to sice zpěvní hra, ale obsahuje i téma souhry a souladu ve skupině.

Obr. 38 – Tak si zpíváme⁹⁵

Další hry:

- Štafeta

Časově středně náročná hra, zabere jen menší část hodiny.

Průběh: Zpívá se píseň s několika slokami typu Černé oči apod.

První sloka společně, další sloky vždy ta skupina, na kterou učitel ukáže. Ostatní si musí píseň zpívat potichu, v duchu, protože nikdo neví, kdy učitel ukáže na jinou skupinu, aby pokračovala, tam, kde se přestalo zpívat. Udrží se pravidelný rytmus, může jej skupina žáků hrát na Orffovy hudební nástroje.

- Hra na ozvěnu

Žáci jsou rozděleni do dvou skupin: 1. početnější skupina říká celý řádek verše a 2. méně početná po nich zopakuje jen rým:

1. skupina: Žába leze do bezu

2. skupina: do bezu

1. skupina: Já tam za ní polezu

2. skupina: polezu

- Tichošlápek

Žáci přeřikávají již dobře naučené a rytmicky zvládnuté říkadlo společně s vyučujícím, který vždy před některým slovem zvedne prst před rty v gestu ticha a žáci si musí zmlknout. Po dobu, kterou drží učitel prst před ústy, si musí žáci rytmicky v duchu

⁹⁵ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-928-6.

pokračovat v textu a při ukončení gesta ticha pokračují, jako by ke ztišení nedošlo. Text tedy plyne po celou dobu, pouze je jeho určitá část odříkávána v duchu. Hra je určená žákům spíše ve vyšších ročnících 1. stupně a slouží jako zpestření a k motivaci. Je mezi žáky oblíbená, protože se často neshodnou ve stejném rytmu a přijde jim to legrační. Aby k tomu nedocházelo je vhodné jednu skupinu žáků pověřit hrou na ozvučná dřívka nebo bubínek, aby udržovali pravidelné metrum, které ostatním žákům pomůže v době ticha, přičemž pro hráče na nástroje ticho neplatí.

Další možností je hra na tělo, či použití hudebních nástrojů. U většiny říkadel lze zařadit i pohybovou aktivitu a naznačit význam slov. U říkadla žába leze do bezu se například nabízí rozdělení dětí na žabky a lidi a střídání skákání a lezení po čtyřech a závěrečné chycení se za ruce či obejmutí se ve dvojicích.

- Rychlí proti pomalým

Na některých říkadlech můžeme žákům vysvětlit i pojmy zpomalení či zrychlení. Nejprve je naučíme říkadlo pomalu, potom rychle, poté žáky rozdělíme do dvou skupin. Jedna skupina říká báseň pomalu a druhá rychle. Rychlejší skupina ji potom stihne říct dvakrát za sebou, kdežto první jen jednou a skončí obě stejně. Pokud vidíme, že to žáky baví a jde jim to, můžeme přidat ještě skupinu třetí, která říkadlo řekne ještě rychleji a celkem třikrát. Notový zápis je ke skladbě Slon od Václava Fischera.

The image shows a musical score for the song 'Slon' by Václav Fischer. It consists of two staves. The top staff is a treble clef with a C-clef, showing a melody with six measures. The bottom staff is a bass clef with a C-clef, showing a rhythmic accompaniment with six measures. The lyrics are written below the notes.

Top staff lyrics: No - hy ja - ko slou - py u - cho ja - ko zvon

Bottom staff lyrics: No-hy ja-ko slou-py u-cho ja-ko zvon trum-pe-tu si kou-pil trou-bí he-li-kón

- Tajný kód indiánů

Tato rytmická hra patří opět mezi ty motivační a ozvláštňující běžné metody nácvičky rytmu, aby děti bavil. Předem je potřeba žáky rozdělit do skupin a zadat jim tajné kódy. Každá skupina získá svůj tajný kód. Skupin by mělo být několik, rozhodně je lepší jich mít víc, při větší časové dotaci (například v rámci školy v přírodě aj.) je možné, aby bylo kódů tolik, kolik je dětí samotných nebo například ve dvojicích. Čím méně je skupin, tím menší čas zabere domluva kódů. Ústní domluvu kódů je pak možné u starších

žáků nahradit slovním super tajným kódem na lístečku.

Ve fázi, kdy má učitel rozdělené skupiny, ukáže jim (klidně před zbytkem třídy) gesto, které bude tajným kódem: lusknutí, podrbání se na hlavě, bradě, chytnutí se za nos, dotknutí se čela, ucha, zmáčknutí pěsti, dupnutí, výskok...apod. Skupina si musí zapamatovat, který kód jim patří.

Ve hře jde pak o to, že se opět říká rytmické říkadlo (může se i tleskat) a pokud učitel náhle udělá gesto odpovídající tajnému kódu některé skupiny, musí se skupina ozvat typickým pokřikem indiánů - vokál, jehož zvuk je střídavě tlumený otevřenou dlaní. Dobré se domluvit jak dlouho bude vokál trvat, například jen 3 zakrytí úst.

U super tajného kódu je hra ještě zajímavější, protože ostatní netuší, s kým jsou ve skupině (lístečky dostanou náhodně) a také nikdo nezná kódy ostatní

- Bazilišek

Tato hra operuje s chybou. Příprava probíhá tak, že je vybrána menší skupina žáků - ideálně dva až čtyři, kteří jsou posláni za dveře, nebo se alespoň otočí zády k ostatním žákům a zakryjí si oči. Učitel pak ukáže na žáka, který bude baziliškem, může to být zase skupina, maximální vhodný počet jsou tři děti. Úkol baziliška či bazilišků je v průběhu říkání pokazit rytmus. Vybraní hádači stojí čelem k říkajícím žákům a mají za úkol poznat, kdo byl bazilišek.

- Kruhovka

Pro tuto hru je nutné mít prostor na posazení celé třídy do kruhu. V horkých letních měsících, kdy se v řadě škol nedá dýchat, je to ideální hra na ven. Je k ní třeba nějaký předmět, například plyšák nebo míček. Pracuje se opět s již naučenou říkankou, ale lze ji hrát i pomocí hudebních nástrojů se slovy či bez nich. Žáci i učitel sedí v kruhu čelem dovnitř, aby na sebe viděli. Učitel držící předmět začne říkat říkanku, v určité části přestane a předá ji sousedovi po levici nebo pravici, ten pak pokračuje s říkáním, dokud se nerozhodne předat předmět a slovo dalšímu žákovi vedle sebe. Může opět zvolit levou nebo pravou stranu. Rizikem této hry je, že se může stát, že si z legrace budou předmět předávat pouze dva žáci a vzájemně si předmět dokola vracet. Může se tedy ustanovit pravidlo, že žádný žák nesmí stranu zopakovat podruhé.

Tichošlápka, Tajný kód indiánů i Baziliška je pak možné využít i při zpěvu písní. Je to možné i u Kruhovky, ale většina dětí není od určitého stále se snižujícího věku ochotná zpívat jednotlivě.

- Hra na ozvěnu:

Jednoduchá rytmická činnost vhodná zejména na krátké časové úseky na začátek hodiny

Příprava: Žáci jsou rozděleni do 3 skupin: 1. větší, 2. střední a 3. menší, například: 12, 8, 4. Jednodušší verze: Necháme žáky ze stejné skupiny blízko sebe.

Složitější verze: Žáky z různých skupin promícháme.

Průběh: Učitel vytleská nebo zahraje na nástroj nějaký rytmický motiv. Nejprve ho opakují žáci velké skupiny, po nich znovu žáci střední skupiny a na závěr žáci malé skupiny. Důležité je, aby na sebe motivy těsně navazovaly a nevznikala mezi nimi pauza. Po chvíli můžeme žáky ze skupin vyměnit.

- Hra na slepýše:

Opět jednoduchá rytmická činnost vhodná zejména na krátké časové úseky na začátek hodiny, mezi činnosti či na závěr.

Příprava: Není potřeba řádných příprav kromě vysvětlení činnosti

Průběh: Žáci otočení zády k vyučujícímu po něm opakují vytleskané či zahrané rytmické motivy. Pro oživení činnosti je dobré po chvíli vyměnit učitele za jednotlivé žáky. Tím se zvýší zájem žáků o tuto hru.

- Řetězovka

Časově středně náročná hra na přípravu i průběh. Zabere část vyučovací hodiny.

Příprava: Žáky je třeba umístit do kruhu, čtverce, řady nebo jinak vedle sebe, aby bylo možné utvořit „řetěz“. Dále je třeba žákům ukázat rytmický motiv, který se bude procvičovat.

Průběh:

1. možnost – tleskání: 1. doba tlesknutí do svých dlaní;

2. (3., 4. doba) tlesknutí do dlaní souseda z obou stran

Tato varianta je těžší na koordinaci, jelikož se musí žák trefit do dlaní dvou sousedů a často pak zapomíná držet správný rytmus. Tato varianta je pro děti spíše zábavná.

2. možnost – tleskání a pleskání: 1. doba tlesknutí do svých dlaní;

2. (3., 4. doba) plesknutí do stehů souseda z obou stran.

Tato varianta je jednodušší na koordinaci, ale je nutné při ní sedět na židli, aby se žáci nemuseli ohýbat a vytvářet tak zbytečně matoucí další prvek. Hru je možné doprovodit zpěvem, nejlépe funguje u třídobého rytmu: Měla babka čtyři jabka; Marjánko, Marjánko; Ó hřebíčku zahradnický.

- **Živé pexeso**

Časově náročnější hra na přípravu i průběh, zabere celou hodinu, vhodná je také na školy v přírodě, besídky, do družin apod.

Příprava: Rozdělíme žáky do dvojic a jednu dvojici pošleme za dveře.

Dvojice žáků si zvolí jednoduchý rytmický motiv nejlépe o dvou taktech (lze využít natištěných karet s krátkými notovými zápisy),

varianta a) oba žáci budou motiv tleskat

varianta b) jeden žák z dvojice tleská, druhý zpívá (tato varianta je vhodnější při úryvcích písní).

Žák vždy představuje 1 kartičku pexesa, dvojice žáků pak shodnou dvojici pexesa. Vždy po domluvě je nutné žáky dvojic různě promíchat ve třídě, aby neseseděli vedle sebe. Je také dobré nenechávat výběr dvojic na žácích dle známých kamarádkých vztahů, jelikož hádající často vytuší, kdo se s kým kamarádí a s kým tedy tvoří dvojici. Žáci za dveřmi jsou hráči hrající proti sobě. Při lichém počtu je možné poslat na chodbu i žáky tři.

Průběh hry: Hraje se jako pexeso. Hádající dvojice (trojice), která byla dosud za dveřmi, vždy vybere náhodnou dvojici žáků, kteří předvedou rytmický motiv a pokud jsou shodné, vezme si je hráč na svou stranu. Pokud shodné nejsou, hraje druhý hráč. Pokud hráč uhodne dvě „kartičky = žáky“, hraje znovu. Vyhrává hráč, který nastrádal největší počet žáků.

Varianta: Hodí se také jako pohybová hra, kdy se rytmické provedení nahrazuje ztvárněním pohybovým.

- **Kočár**

Opět náročnější hra na přípravu i provedení, zabere celou vyučovací hodinu.

Příprava: 1 žák jde za dveře, bude hádat. Vybraní žáci dostanou hudební nástroje nebo mohou hrát na tělo: tleskání, pleskání, luskání, dupání. Zahrají vždy, když se řekne jejich slovo.

Příklad rozdělení:

Království – dřívka - tleskání

Král – bubínek – pleskání o stehna

Královna – tamburína - luskání

Kočí – prstové činely – ťukání do lavice

Koně – dřevěný (rourkový blok, drhlo) - dupání

Kolo – zvonek (triangl, zvonkohra, zvonek) – pískání

Nástroje lze vyměnit dle vlastního uvážení a dispozic učebny.

Průběh: Hra je variantou pohybové svatební hry Kočár.

Učitel čte (pomaleji než běžně) text a vybraní žáci vždy, když uslyší své slovo, zahrají na tělo či na nástroj zvolený rytmický motiv (ideálně jeden až dva takty takt). Úkolem hádajícího je na konci příběhu sdělit, jaká slova a jak byla v textu hudebně ztvárněna. Hru lze hrát i s pohybovými aktivitami. Lze také zvolit kratší text, kde se často objevují stejná slova. Hádající může mít za úkol nejen odhalit aktivizační slova a způsob jejich provedení, ale také přetleskat či přehrát daný rytmický motiv.

Text:

*“Bylo, nebylo, jedno malé **království**. Rozprostíralo se za malebnými potůčky plnými kamenů, údolními a lesy. V tomto malém **království** žil **král** s **královnou**. Jednoho dne, kdy bylo krásně a ptáčky si vesele prozpěvovali, se **královna** rozhodla, že by si ráda vyjela na projížďku do **královských** zahrad. Inu řekla svému **králi**. „**Králi**, můj milovaný **králi**, můj přenádherný **králi**, chtěla bych se projet kolem našeho **království**, zavolej **kočího**.“ **Král** řekl své **královně**. „Jsi si jistá **královno**? Pršelo, a cesty jsou plné kamenů a výmolů, ale ať je tedy po tvém. Pojedeme se podívat, jak se daří našemu **království**.“ Zavolal na **kočího**. „**Kočí**, můj milý **kočí**, můj nejmilejší **kočí** přichystej **kočár** a vyved' **koně** ze stáje. Zapřáhni **koně** před **kočár**, protože **královna** a **král** si chtějí vyjet ze **zámku**. Zkontroluj dobře **pravé zadní kolo** a **levé přední kolo**, jestli dobře drží, aby se nám neulomily, až pojedeme lesem přes kameny a výmoly. Vše bylo nachystáno, tak tedy zavolal: „**Králi**, můj milovaný **králi**, váš **královský kočár** i povoz je nachystán. **Král** s **královnou** tedy nastoupili do **kočáru** a vydali se na obhlídku jejich **království**. Cesta se vinula malebnými uličkami plnými výmolů, které byly schovány pod velkými topoly, projížděli kolem malých rybníků a kolem velkých luk, po cestách plných kamenů. A **královna** řekla: „**Králi**, ty můj **králi**,*

no já se bojím, co když **královský kočár** nevydrží? Jedeme přes kameny a výmoly a stále jsme těžší a těžší. A **král** řekl **královně**: „Moje milá **královno**, moje nejmilejší **královno**, vůbec ničeho se neboj. **Kočár** má znovu vyměněna **obě zadní kola** a také **obě přední kola**. A navíc naše oba **koně** jsou nejlepší v celém **království**. A **královna** řekla „Dobrá, **králi**, už jsem klidnější.“ Za malou chvíli se **královna** zeptala **krále**: „Milý **králi**, můj nejdražší **králi**, zeptej se **kočího**, jestli **koně** dostali dostatek ovsu.“ **Král** volá na **kočího**: „**Kočí**, hej, **kočí**, jsou **koně** nasyceni?“ **Kočí** odpoví: „Samozřejmě, můj **králi**.“ Za krátký čas řekne **královna králi**: „Můj milý **králi**, můj dobrý **králi**, můj nejmilejší **králi**, můj nejkrásnější **králi**, myslím, že **levé přední kolo** je uvolněné.“ Najednou se ozve rána, která šubne i s **kočárem**, protože **pravé přední kolo** najelo na kámen. **Král** volá na **kočího**: „**Kočí**, co se stalo?“ **Netuším králi** „, odpověděl **kočí**, „ale doufám, že jste s **královnou** v pořádku.“ **Král** i **královna** odpověděli, že ano. **Kočí** tedy seskočil z **kočáru** a šel jej zkontrolovat. Když už byl dole, tak se rozhodl, že zkontroluje i povoz. Nejprve tedy zkontroloval **pravého koně** a potom **levého koně**. Nebyl si jist, proto znovu zkontroloval **levého koně** a poté i **pravého koně**. Pak přešel k **pravému přednímu kolu**, **pravému zadnímu kolu**, znovu zkontroloval **pravé přední kolo**, pak **levé zadní kolo**, **levé přední kolo** a opět **levé zadní kolo**. Nic nenašel, a proto zašel ke **králi** a řekl mu: „**Králi**, můj milovaný **králi**, vše je v pořádku, povoz i **kočár**. Museli jsme najet do nějakého výmolu, či na kámen. „Tak to jsem ráda, že to dopadlo takhle“, řekla **královna**. „Já už jsem myslel na nehorší“, řekl **král**. „Že nám třeba upadlo **pravé přední kolo**.“ **Král** kočímu tedy opět přikázal, ať pokračují v jízdě a pomalu se vrátí do zámku. **Kočí** tedy naskočil na kočár a pobídl oba koně. Ze začátku se levému koni moc nechtělo, ale pravý kůň jej přesvědčil, aby táhli stejně. Tak se povoz i s kočárem opět rozjeli. Po pár minutách rozjeli v pořádku dojezeli do svého království, a tak král i s královnou poděkovali kočímu za pěknou projížďku královským kočárem.“⁹⁶

Další námět je opět od I. Ašenbrennerové a jde o napodobování vlaku dle partitury:

„ / / / / / / / / / / / / / / / / / /
 ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši ši
 • • • • • • • • • • • • • • • •
 fu fu fu fu fu fu fu fu fu fu fu fu fu

⁹⁶Ing. Kroupa, Josef. Svatební hra královský kočár - pravidla, text, příběh. *Kompletní průvodce svatbou snů - vše o vaší svatbě* [2022-06-06]. Dostupné z: <https://www.svatebniasistentka.cz/svatebni-hra-kralovsky-kocar>

húúúúúúúú

húúúúúúúú

húúúúúúúú

1. naučíme všechny děti každý řádek z “partitury vlaku”
2. rozdělíme děti do třech skupin
3. každé skupině přidělíme jeden řádek z “partitury” a celou partituru provedeme
4. vystřídáme skupiny tak, aby si každá zkusila každý řádek”

Jako obměny tohoto cvičení uvádí autorka vystřídání různých temp pro různé typy vlaků: pomalé pro nákladní, rychlejší pro osobní, velmi rychlé pro expres, ale postupnou změnu i rozjíždění a zastavování vlaku. Totéž s dynamikou pro tiché provedení u vlaku vzdáleného a hlasité pro vlak v blízkosti. Uvádí i rytmické provedení s nástroji:

“*Dřívka* x x x x x x x x x x x x x
Bubínek O O O O O O O
Činelky)( )( )( )( )( )( )( )( )( )
Tamurina www www wwwwww⁹⁷”

Poslední aktivitu, kterou nabídnu, vymyslela má kolegyně Mgr. Gabriela Vodárková. Jde o jednoduchou kombinaci hry na tělo a kroků na píseň Viper Dixieland.⁹⁸ Činnost probíhá ve stoje.

⁹⁷AŠENBRENEROVÁ, Ivana. Vlak se rozjíždí in KAFOMET pro I. a II. stupeň. Stařeč: INFRA, s.r.o 2005, 21. aktualizace, HV-031.2. ISBN 80 – 902814- 0 – 0.

⁹⁸ Viper Dixieland - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2023 Google LLC [cit. 31.03.2023]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=azufdzZMm8g>

Předehra - 8 dob bicích nástrojů - příprava - pouze poslech

System A: 2 plesky tlesk lusk lusk

• • I O O

system A se opakuje 8x

Prv-á druhá třetí čtvrtá

System B: kroky: ↻ = pravá vpřed, ↻ = levá vzad, zpět do výchozí pozice = ↻

↻ ↻ ↻ ↻

system B se opakuje 4 x

Prvá druhá třetí čtvrtá

Následuje opakování systému A 4x

System C: kroky: ↻ = pravá doprava, ↻ = levá doleva, výchozí pozice = ↻

↻ ↻ ↻ ↻

system C se opakuje 8 x

System D: kroky vpřed a vzad: 4 kroky vpřed, 4 kroky vzad – to celé 2 x

Následuje pošlapávání na místě v rytmu 16 dob

System A 8x

System E: kroky z kombinace B + C – opakuje se celkem 3x

↻ ↻ ↻ ↻ ↻ ↻ ↻ ↻

Závěr: ↻ ↻ ↻ rychlé dupání na místě s uvolněním svalů

Obr. 39 – Schéma k písni Viper Dixieland

7. Dotazník pro žáky 1. stupně ZŠ

Dotazník byl vytvořen pro zjištění hudebních aktivit žáků hlavně v mimoškolním prostředí, které má na utváření jejich hudebních dovedností velký vliv, a jaký mají žáci vztah k hudebním aktivitám a rytmickým cvičením jako je tanec a spontánní vytřukávání rytmu. Předpokládáme, že úroveň hudebních aktivit je v rodinách spíše nízká, což je dáno vlivem zkrácení společně strávených rodinných chvil i menším zájmem samotných rodičů o hudbu. Vliv má také znásobení času stráveného u digitálních technologií, kde však

hudba nehraje dominantní roli a pokud ano, tak pouze jednostranně zaměřená a častěji méně kvalitní. Vzhledem k trvale se snižujícímu zájmu dětí z nízkopříjmových rodin na Sokolovsku, kde jsem vzorek zkoumala a kde je takových rodin silnější zastoupení, je zde i velmi nízké procento žáků navštěvujících ZUŠ. Dotazník má vyvrátit či potvrdit také domněnku, že děti i přes svůj zájem o hudební činnosti nemají doma vhodný hudební vzor v rodiči - aktivním domácím muzikantovi či zpěvákovi a jediné možné prostředí, které jim hudební aktivity více umožňuje materiálně i metodicky je škola. Další domněnka je, že žák je dnes úzce zaměřen pouze na malý poslechový repertoár, který by mu poskytl dostatečný poslechový vzor a škálu hudebního materiálu k seberozvoji.

7.1. Obsah dotazníkového šetření

Otázky:

1. Pohlaví:

chlapec

dívka

2. Máš rád hudbu?

ano

ne

3. Zpívají si tví rodiče doma?

ano

ne

4. Hrají tvoji rodiče na nějaký hudební nástroj?

ano

ne

5. Věnujete se doma společně hudbě?

ano

ne

6. Jak se společně věnujete hudbě?

zpíváme

posloucháme hudbu

tančíme

hudbě se doma nevěnujeme

7. Jakou hudbu máš rád?

---

8. Na jaký obor chodíš do základní umělecké školy (ZUŠ)?

výtvarný   hudební   dramatický   jiný   žádný

9. Jaké hudební nástroje máte doma?

---

10. Vytukáváš si někdy rytmus hudby?

ano   ne

11. Vytukáváš si někdy rytmus hudby?

ano   Ne

12. Tancuješ někdy doma?

ano   Ne

13. Baví tě hra na hudební nástroje v hodinách hudební výchovy?

ano   Ne

7.2. Výsledky dotazníkového šetření

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 36 žáků ze tří tříd pátého ročníku. Šetření proběhlo digitální formou - <https://www.surveymonkey.com/cs/>. Na základě výsledků šetření můžeme uvést:

Z dotazníků je jasné, že je velmi nízká aktivita hudebních aktivit v rodinách. 65,6% žáků odpovědělo, že si jejich rodiče doma nezpívají, ale 31,3% odpovědělo, že si s nimi rodiče zpívají. 93,8% žáků odpovědělo, že rodiče nehrají na žádný hudební nástroj a tudíž neučí sami své děti hudebním dovednostem s hudebními nástroji. V otázce číslo 5 56,3% žáků uvedlo, že se doma hudbě vůbec nevěnují, ale z otázky č. 6 lze

vypozorovat, že 31,3% žáků se doma věnuje pasivnímu poslechu hudby, 12,5% žáků s rodiči tančí a celých 25% žáků uvedlo, že se doma hudbě vůbec nevěnují. Celá čtvrtina žáků (25%) poslouchá převážně rap⁹⁹, který by měl působit příznivě na rozvoj jejich rytmického cítění, už jen ze své podstaty. Vzniká zde ale velká hudební jednotvárnost. Žáci se v dnešní době, kdy je možnost poslouchat jen vybrané skladby a běžně se v rodinách již neposlouchá multižánrový rozhlas jako dříve, neseznamují s jinými žánry. Za rapem se umístil na druhém místě pop¹⁰⁰, který má jednoduchou předvídatelnou skladební výstavbu. Jeho cíl je především komerční a svou jednoduchostí je určen masám.

Méně než jedno procento z dotazovaných žáků navštěvuje základní uměleckou školu a 68,7%¹⁰¹ žáků nemá doma žádný hudební nástroj a jediná možnost, jak se setkat s instrumentální činností je tak jen ve školním prostředí. To se pozitivně projevilo v otázce číslo 12. „Baví tě hra na hudební nástroje v hodinách hudební výchovy?“ Na ni 71,9% žáků odpovědělo ano. Proto je velmi důležité hledat různé způsoby práce s rytmickými strukturami a hudebními nástroji. Často je to jediná možnost žáků, jak se mohou setkat s hudebními nástroji a objevit v sobě hudební vlohy.

Pozitivní zprávou je, že 80,6% žáků si při poslechu vytukává rystmus a 56,3% žáků si doma tančí, takže rozvíjejí nejen rytmické cítění, ale také hrubou motoriku a pozitivní vztah k hudbě a pohybu.

---

⁹⁹sečteno z uvedených hudebních interpretů nebo skupin

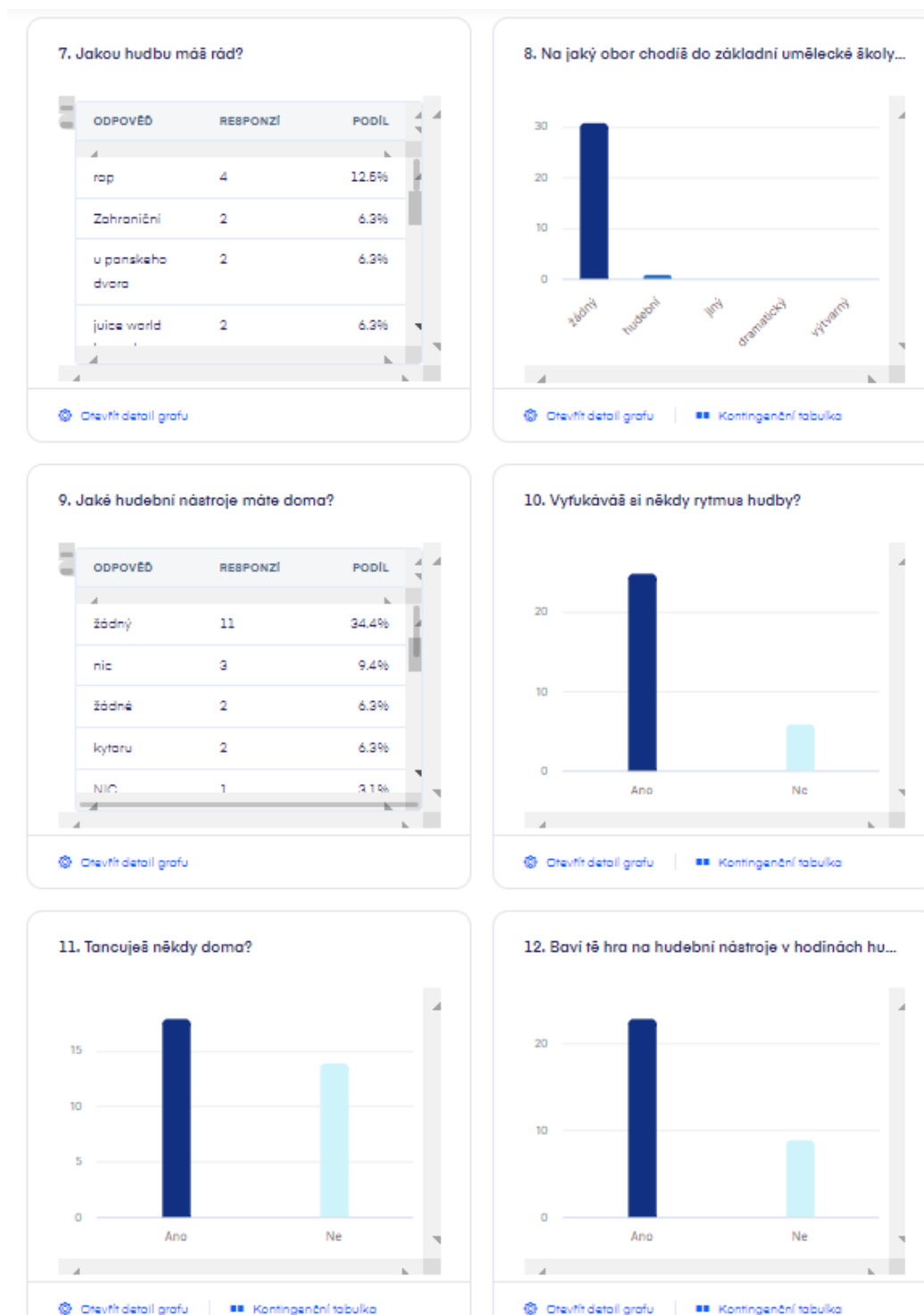
¹⁰⁰sečteno z uvedených hudebních interpretů nebo skupin

¹⁰¹sečteno z uvedených odpovědí: nic, nemám atd.

Obr. 40 – Grafy – otázky 1 - 6¹⁰²

¹⁰² Zdroj: <https://my.surveio.com/>

Obr. 41 – Grafy – otázky 7 - 12¹⁰³

¹⁰³ Zdroj: <https://my.surveio.com/>

Z výzkumu vyplývá, že přestože byl u tohoto vzorku žáků zjištěn fakt, že domácí muzicírování v rodinách je v úpadku a věnuje se mu aktivně spíše malé množství dětí a rodičů, je pro žáky hra na nástroje ve školním prostředí natolik přitažlivé, že je vhodné této záliby využít v rozvoji nejen rytmického cítění žáků právě ve výchovně-vzdělávacím procesu. A je to právě oblast Umění a kultura jako součást Rámcově vzdělávacího plánu, kde najdeme oporu a zakotvení pro tyto činnosti. Na tomto vzorku žáků se potvrdila domněnka, že tradiční provozování hudby v domácím prostředí již není běžnou součástí rodinného života jako tomu bylo v předchozích staletích a že je to právě škola, která tedy přebírá převážnou zodpovědnost za hudební vývoj dítěte školního věku. Současnému žákovi chybí také vzor v rodiči - interpretovi, který by mu od nejútlejšího věku zpíval a podporoval v něm zájem o hudbu. Většina dětí má sice tento vzor v některém z interpretů populární hudby, ale v současné době je to nejčastěji zástupce rapu, hip hopu či jiného podobného žánru, v němž je sice zastoupena rytmická složka a je navíc dominantní, ale z hlediska vokální tvorby je tento žánr chudý. Navíc je v posledních letech hudební trh doslova přehlacen interprety bez hudebního nadání, kteří nabízejí prostřednictvím kanálů Youtube a platformy TikTok i hudbu nevalného provedení ve všech stránkách: vokálně intonačně nezvládnutou, mnohdy i rytmicky špatně strukturovanou a vystavenou, textově vulgární a nevhodnou. Děti tedy mnohdy nacházejí svůj vzor v regionálním muzikantovi nevalné kvality, často jen o pár let starším a hudebně nevybaveným, který se vysílá na uvedených kanálech a má z nějakého důvodu mnohá zhlédnutí, stává naprosto nevhodným vzorem, který by rozhodně neměl být jediný.

Jelikož žáky práce s hudebními nástroji dle výzkumu většinou baví, je tedy vhodné instrumentální aktivity do hodin zařazovat často. Právě proto je práci s hudebními nástroji věnována velká část této práce. Bohužel je to právě škola, která je tedy stále častěji jediným možným prostorem k praktickému provádění hudby v různých podobách, proto je nutné věnovat hudební výchově stejnou pozornost jako ostatním předmětům a považovat ji za nedílnou součást výchovně - vzdělávacího procesu a nezapomenout nikdy, že její součástí jsou všechny složky: vokální, instrumentální, pohybové a poslechové.

S tím souvisí také osobnost vyučujícího hudební výchovy. Je na něm, aby se stal dostatečným vzorem a splňoval nelehké podmínky, které jsou na něj v procesu výuky hudební výchovy na prvním i druhém stupni, a dokonce i v mateřské škole, kladeny. Takový učitel by měl nejen mít dostatečné hudební nadání, být aktivním hráčem na některý z melodických hudebních nástrojů, přičemž klavír se stále jeví jako

nejvhodnější nástroj pro doprovod a průpravu žáků v procesu nácviu vokálního projevu. Právě proto je výuka klavíru součástí středních pedagogických škol i oboru vyučujícího elementárního vzdělávání na vysokých školách. Učitel HV však musí mít i velkou dávku empatie, trpělivosti a tvořivosti. Je na něm, by vytvořil pro žáky příjemné prostředí, v němž odhodí svůj ostych a zapojí se bez negativních emocí do praktických hudebních činností. Žák musí cítit, že učitele tento předmět baví, naplňuje a že jej s žáky prochází rád. Výchovy lze učit atraktivně a v žácích vzbudit zájem, který mu v této oblasti nebyl nabídnut v rodině. Proto je taky velmi dobře, že se předškolní vzdělávání stalo pro budoucí školáky povinné a že jsou tyto doma o umění ochuzené děti vzdělávány v oblasti umění a kultury již v předškolním roce. Je však škoda, že současná koncepce vzdělávání v této oblasti nenabízí mnohem větší časový prostor. Proto je nutné podporovat i mimoškolní vzdělávání v podobě základních uměleckých škol, domů dětí a mládeže a jiných zájmových skupin. S nimi však bývá často spojena jistá míra finančního zapojení rodičů, což opět může sknočit u rodičů toto nepodporujících či sociálně slabých zamítnutím. Komunikace vyučujícího hudební výchovy s rodičem o talentu, nadání, ale i ověřeného pozitivního psychologického dopadu na dítě, které se věnuje umění a kultuře ve větší míře, než mu nabízí školní prostředí, je tedy dalším sice nepsaným a často nelehkým úkolem pedagoga, který má zájem o rozvoj žáků v této oblasti. Dnes se navíc nabízí možnost vést zájmové útvary pro žáky bezplatné v rámci různých projektů, tzv. šablon, disponibilních hodin nebo například podporovanými zřizovatelem školy.

Z výzkumu sice vyplynulo, že hudba již není součástí rodin a aktivních muzikantů ubývá zejména u rodin sociálně slabých, nekladoucích na vzdělávání i kulturu dostatečný prostor a čas, u zákonných zástupců silně pracovně vytížených či jinak pro hudbu nenadšených, ale že chuť dětí takových rodičů je stále dostatečně vysoká na to, aby byla prohlubována, rozvíjena a nadále podporována hlavně ve školním prostředí. A to je úkol současného učitele hudební výchovy, s nímž mu může částečně pomoci tato diplomová práce nabízející celou řadu vhodných aktivit pro rozvíjení nejen rytmického cítění žáků.

8. Pozorování

Pozorování proběhlo ve dvou hodinách a zaměřovalo se na hodnocení rytmické schopnosti žáků v různých obtížnostech rytmických cvičení. V první hodině byly na rytmus zaměřené dvě aktivity. Jako první žáci zpívali a hráli na tělo známou píseň Tři citrónky, kde znali postup hry. Ve druhé aktivitě dostali někteří žáci Orffovy nástroje, zatímco ostatní opět zpívali a tančili podle sebe.

Při druhé hodině žáci poslouchali skladbu W. A. Mozarta – Turecký pochod. K němu obdrželi schéma ke hře na tělo. Následovalo krátké cvičení kánonu, z hlediska rytmického je důležitá doba udzení příslušného zvuku, ukončení a opětovného zapojení.

8.1. Průběh pozorování

Sledovaný počet žáků: 16

Třída: 5. A

- **Hra na tělo 1**

Vyučující hrála na klavír pro žáky známou píseň Tři citrónky. Žáci zpívali a z paměti hráli na tělo – tleskání, podupávání, luskání, doplněné o pantomimické zobrazení některých slov a slovních spojení.

Hra na tělo – známá píseň i postup hry, žáci zpívají					
	Správně	Spíše správně	Z poloviny chybně	Spíše chybně	Většinou chybně
1.	*				
2.		*			
3.			*		
4.		*			
5.		*			
6.	*				
7.	*				
8.		*			
9.	*				

10.		*			
11.		*			
12.	*				
13.	*				
14.	*				
15.		*			
16.	*				

Ze záznamu je možné zjistit, že žákům nedělalo téměř žádný problém udržet rytmus, který mají nacvičený. Žáci neměli potíže ani s přecházením od luskání, tleskání a dupání k pantomimickým prvkům a opětovný návrat k tleskání. Na žácích bylo vidět, že je toto zpracování baví. Ovšem při delším opakování jedné skladby by se žáci začali nudit a soustředit.

TŘI CITRÓNKY

Autor neznámý (Doprovod: 4)

Svízně

1. V jed - né mořské pu - sti - ně ztrosko - tal par - ník v hlu - bi - ně,
jenom tři ma - lé ci - trón - ky zů - sta - ly na hla di - ně.
R. Rybaroba, rybaroba rybaroba ču - ču, rybaroba, rybaroba, rybaroba ču - ču,
rybaroba, rybaroba, ry - ba - ro - ba ču - ču, zů - sta - ly na hla di - ně.

2. Jeden z nich povídá: "Přátelé, netvařte se tak kysele,
vždyť je to přece veselé, že nám patří moře celé."
R.

3. A tak se citrónky plavily dál, jeden jim k tomu na kytaru hrál,
a tak se plavily do dále, až na ostrov korálový.
R.

4. Tam je však stihla nehoda zlá, byla to mořská příšera,
sežrala citrónky i s kůrou, zakončila tak baladu mou.
R.

Obr. 42 – Tři citrónky¹⁰⁴

¹⁰⁴Jánský, Petr. Já, písnička. Cheb: Music Cheb, 2002. ISBN:M-706517-07-0 .

- **Orffovy nástroje**

Vyučující hrála na klavír žákům známou píseň Tři citrónky. Někteří žáci dostali Orffovy nástroje – tři žáci dostali ozvučná dřívka, dva tamburínu, dva rumbakoule a přesné vysvětlení s praktickou ukázkou ostinátního doprovodu. Ozvučná dřívka hrála vždy čtyři čtvrtové doby v každém taktu, rumbakoule jen každou sudou dobu a pouze tamburina měla zvláštní funkci úder na poslední dobu každého sudého taktu, který ve sloce představuje vždy pauzu pro vokální složku. V refrénu pak na poslední slabiky ču a na konci i zachřestit na závěr. Ostatní žáci mohli píseň doprovodit tancem.

V tabulce jsou zaznamenáni pouze žáci, kteří nástroje obdrželi. Purpurově jsou zaznamenáni žáci s ozvučnými dřívky, hnědou barvou jsou žáci s tamburínami, modře jsou žáci s rumbakoulemi.

Hra na Orffovy nástroje – známá píseň, zadání rytmu					
	Správně	Spíše správně	Z poloviny chybně	Spíše chybně	Většinou chybně
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					
11.					
12.					
13.					
14.					

15.					
16.					

Žáci měli o nástroje velký zájem. Vyučující zadala jednodušší úkoly vyvážení rytmu žákům, u kterých věděla, že mají problém s udržení rytmu. Žák s číslem 3, který vyšel i v nacvičeném rytmu hůře než ostatní, ani při této aktivitě nevyšel lépe, ale zato jeho nadšení bylo velmi viditelné. Pro žáky bylo mnohem těžší soustředit se jen na svůj rytmus a nepřebírat jiný. Dva žáci s výsledkem spíše chybně zpomalovali nebo zrychlovali. Třetí s výsledkem spíše chybně měl problém právě v udržení svého rytmu, přebíral spíše rytmus vedle stojícího spolužáka. Na vině může být nesoustředěnost a nebo zapomenutí vlastního rytmu. I když by se zdálo, že vliv mohl mít výběr zvoleného ostinata a nástroje, přičemž držet stále stejný rytmus by mohlo být pro žáky nejjednodušší a nemuseli by tolik chybovat, a naopak problém by mohli mít žáci, kteří se pouze třefovali na poslední dobu sudého taktu, toto se nepotvrdilo. Chybovali žáci napříč skupinami různě. Při sebehodnocení však žáci s dřívky uvedli, že silnější zvuk tamburíny je velmi pletl.

Žáci, kteří mohli volně tančit, spíše opakovali známou hru na tělo.

- **Hra na tělo 2**

Hra na tělo byla v tomto případě spojená s poslechem. Nejprve vyučující pustila žákům skladbu, následně jim rozdala schéma hry na tělo. Hru na tělo nejprve nacvičili bez hudby a až po té opět pustila skladbu, celkem 2x.

Červeně označení žáci byli bohužel nepřítomni.

Hra na tělo – Turecký pochod – po poslechu, zadání hry na papíře 1. pokus					
	Správně	Spíše správně	Z poloviny chybně	Spíše chybně	Většinou chybně
1.				*	
2.					
3.					*
4.				*	

5.					*
6.					
7.			*		
8.					
9.					*
10.				*	
11.				*	
12.			*		
13.					*
14.					*
15.					*
16.				*	

Většina žáků měla velký problém se sledováním schématu a prováděním daných pohybů. Jen dvěma žákům se dařilo lépe. Spousta žáků se také nesoustředila a smáli se, přišlo jim vtipné, když se spletli. Většina žáků se orientovala spíše podle vyučující, která pohyby předváděla s nimi.

Hra na tělo – Turecký pochod – po poslechu, zadání hry na papíře 2. pokus					
	Správně	Spíše správně	Z poloviny chybně	Spíše chybně	Většinou chybně
1.		*			
2.					
3.			*		
4.				*	
5.			*		
6.					
7.		*			

8.					
9.				*	
10.			*		
11.				*	
12.		*			
13.			*		
14.		*			
15.				*	
16.			*		

Při druhém nácviku již bylo vidět mnohem větší soustředění, a i proto jsou výsledky lepší. Téměř všichni se zlepšili, jen někteří žáci zůstali na původní úrovni. Žáci s čísly 4 a 11 se stále nedokázali soustředit na danou činnost a stále se smáli, což občas vyhodilo z rytmu i ostatní žáky.

Turecký pochod – W. A. Mozart

Jednohlas:

o o	• • •	x x	x x x
-----	-------	-----	-------

o o	• • •	x x	x x x
-----	-------	-----	-------

Δ Δ Δ	Δ Δ Δ	x x x	x x x
-------	-------	-------	-------

o o	• • •	l l l l	Y Y Y
-----	-------	---------	-------

↙↙↙	↘↘↘	↖↖↖	↗↗↗
-----	-----	-----	-----

o o	• • •	l l l l	Y Y Y
-----	-------	---------	-------

Vícehlas:

1. hlas	o o	o o o	o o	o o o	o o	o o o	o o	o o o
2. hlas	• •	• • •	• •	• • •	• •	• • •	• •	• • •
3. hlas	Δ Δ	Δ Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ Δ
4. hlas	l l l l	l l l l	l l l l	l l l l	l l l l	l l l l	l l l l	l l l l

Legenda:

o = dupání/ tamburína

• = pleskání o stehna obouřučně/ buben

x = tleskání / dřevěný blok

Δ = luskání/ prstové činely

l = pleskání o stehna střídavě/ dřívka

↙ ↘ ↖ ↗ = třepání rukama po směru šipek (levá, pravá, dolů, nahoru)/ rumbakoule

Obr. 43 – schéma hry na tělo – Turecký pochod¹⁰⁵

• **Kánon**

Žáci dostali schéma kánonu. První pokus vedla paní učitelka a ukazovala žákům, kdy se mají připojit. Druhý pokus vedli sami žáci v řadách. První řada říkala kapikap, kapikap... přidala se druhá řada ššš, ššš... a nakonec poslední řada prší, prší... Záznam se týká druhého a třetího pokusu ve druhé části. Na druhou část rozdělila dvě řady na poloviny. Jedna celá řada říkala prší, prší...

¹⁰⁵Autor schématu: Mgr. Gabriela Vodárková

Kapikap - kánon					
	Správně	Spíše správně	Z poloviny chybně	Spíše chybně	Většinou chybně
1.	*				
2.					
3.		*			
4.				*	
5.		*			
6.					
7.	*				
8.					
9.	*				
10.	*				
11.				*	
12.	*				
13.		*			
14.					
15.					
16.	*				

Obr. 44 – notopis kánonu - Kapikap¹⁰⁶

Žáci se hodně sledovali navzájem, aby začali v tu správnou chvíli. Dívali se na žáky, kteří mají vyvinutější rytmické cítění. Převážně sledovaní žáci byli 1, 7, 12. Žáci číslo 4 a 11 se zapojovali spíše naschvál napřed, ale po upozornění paní učitelky se trochu uklidnili a zapojili se do dané aktivity.

8.1 Závěr pozorování

Z tohoto malého vzorku lze vypožorovat, že žáci jsou schopni se naučit rytmické struktury po několikátém opakování. Opakování by však nemělo být jednotvárné a rutinní, protože to žáky přestane bavit a začnou se věnovat jiným činnostem. Složitější pro ně bylo udržet vícehlas a nepřizpůsobovat se jiným hlasům. Také zrychlování ostinátního doprovodu písní je častým nešvarem většiny žáků.

Podle dotazníkového šetření vyplývá, že spousta dětí se s hudebními nástroji a aktivní činností při poslechu setkává hlavně ve školním prostředí. O to důležitější je hledat nové způsoby a metody práce v hudební výchově a pravidelně zařazovat práci s rytmickými strukturami.

¹⁰⁶Zápis byl zpracován v rámci semináře didaktiky hudební výchovy na UJEP pod vedením doc. PhDr. Ivany Ašenbrennerové, Ph.D.

Závěr

Práce s rytmickými strukturami jsou důležitou a neoddělitelnou součástí hudební výchovy. Úroveň hudebních aktivit v mimoškolním prostředí stále klesá, rodiny se odcizují, chybí tradiční zpěv i tanec. Žáci jsou většinou pasivní, a proto je velmi důležité podpořit jejich vztah k hudebním tvůrčím činnostem hlavně ve škole.

V této práci nabízím různé možnosti, jak pracovat v hodinách hudební výchovy na prvním stupni základní školy s rytmickými strukturami. Cílem práce bylo předat různé náměty na práci s rytmem, a to zejména v hravé, tvořivé a pro žáky zajímavé formě.

Začátek práce je samozřejmě nejprve věnován základním hudebním pojmům jako je vymezení rytmu, rytmické struktury a jinými s nimi spojenými důležitými výrazy: metrum, puls, takt. Součástí této části je také stručný náhled do historie vnímání rytmické složky hudby. Důležitou kapitolou je pojetí rytmu ve výchovně-vzdělávacím procesu a jeho implementace do Rámcově vzdělávacího plánu. Tato kapitola je pro učitele hudební výchovy důležitá, jelikož je to právě Rámcový vzdělávací plán, který udává obecně závazný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů konkrétních škol a je vodítkem pro stanovení cílů, forem, časového prostoru a obsahu vzdělávání. S tímto se pojí také vývoj rytmického citění dětí, v jehož souladu je třeba jej v rámci hodin hudební výchovy rozvíjet a spoučasně jej respektovat právě při tvorbě ŠVP.

Nejdůležitější a také nejobsáhlejší kapitolu práce tvoří výčet prostředků práce s rytmickými strukturami a rytmem jako takovým, který obsahuje řadu materiálů z učitelské praxe i několika didaktických zdrojů. Zde je důraz kladen právě na praktickou práci s rytmem, do níž spadá práce se slabikami, slovy, říkadly, s písní jako celkem, rytmickým zápisem a především propojení hudby s pohybem, hrou na hudební nástroje a tělo. Náměty a nápady na hudební aktivity a hry jsou hlavním přínosem této práce. Ta obsahuje navíc kapitolu věnovanou využití informačních technologií v hodinách hudební výchovy, která sice není obsáhlá, ale nabízí alespoň několik možností, jak tuto nyní stále častěji diskutovanou oblast zařadit do výuky. Toto doplňuje ještě část zabývající se vhodnými pomůckami, zejména stále oblíbenějšími deskovými hrami, tradičním pomůckám včetně Orffových hudebních nástrojů, ozvučným rourám a zvonkům a v malém měřítku i učebnicím a pracovním sešitům.

Další část této práce představuje dotazníkové šetření a pozorování žáků prvního stupně na jedné ze základních škol Karlovarského kraje. Dotazník byl koncipován jako zjištění míry zapojení žáků a rodičů do hudebních aktivit v rámci rodiny. Zde se potvrdila

domněnka, že aktivní muzicírování v rodinách pomalu mizí a že se mu věnuje jen malá část dotazovaných dětí. Jedním z muzikologů zmiňujících se o tomto problému je např. muzikolog Petr Daněk, který je členem České společnosti pro hudební vědu, Slovenské muzikologické společnosti a mnoha dalších, který uvádí: „*Mizí celkově aktivní hudebnost... Domácí muzicírování, nutno dodat, umírá více než sto let. Je to dáno vznikem rádia, gramofonu, televize, dalších technologií.*“¹⁰⁷ Také se potvrdilo, že většina rodičů nehraje na hudební nástroje, z čehož vyplývá, že žákům chybí v tomto ohledu domácí vzory. Žáci sice vzory jako interprety hudby mají, ale jde spíše o úzkoprofilové zaměření v rámci jednoho žánru populární hudby, nejčastěji navíc méně melodického zaměřeného spíše na složku textovou jako je rap a hip hop. Právě proto je velmi důležité, aby bylo hudební výchově a všem složkám, které do ní spadají, včetně rytmické, věnovat stejnou pozornost jako ostatním předmětům, pěstovat v dětech od nejútlejšího věku v rámci mateřských a základních škol rytmické, vokální, instrumentální i pohybové cítění, zařazovat nadále všechny tyto složky do výuky a nepovažovat hudební výchovu pouze jako okrajový předmět, který nevede k ničemu jinému než relaxaci mezi naukovými předměty. Právě toto je cílem této práce a vzhledem k názornému rozepsání a přehlednému vypacování námětů z ní mohou čerpat i učitelé. Mnohé náměty uvedené ještě v poslední kapitole práce, které jsou praktickými komplexními činnostmi pro rozvoj nejen rytmického cítění však lze z této práce čerpat i tam, jelikož hudební úroveň některých žáků je vlivem mnohdy zanedbaného přístupu k výuce hudební výchovy na prvním stupni i vlivem výše uvedené skutečnosti úpadku muzicírování v rodinách nezřídka nižší, tedy na úrovni žáků mladších.

Pozorování pak bylo zaměřeno na malý vzorek žáků zakončujících docházku prvního stupně základní školy, tedy žáků, u nichž by měly být již splněny cíle a výstupy z tohoto období. Nakolik žáci dokázali pracovat s různými rytmickými útvary a orientovat se v rytmické struktuře písní, skladeb či pohybových hrách bylo sledováno právě v této části.

Celá práce může být jedním ze zdrojů vhodných materiálů, pomůcek, námětů a nápadů pro zábavnou a přesto výchovně-vzdělávací oblast hudební výchovy prvního, ale i druhého stupně základní školy a nabízí začínajícím, ale i letitým pedagogům

---

¹⁰⁷ Lidové noviny. Lidovky.cz – Koleda je vánoční píseň slovanské Evropy. [online]. [cit. 13.04.2023]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/ceska-pozice/koleda-je-vanocni-pisen-slovanske-evropy.A191220_154308_pozice-tema_lube

inspiraci, jak vhodně zařadit do výuky práci s rytmem tak, aby žáky tyto činnosti bavily a podporovaly v nich chuť se hudbě prakticky věnovat alespoň ve školním prostředí.

Seznam literatury:

- CMÍRAL, Adolf a Jiří PILKA. *Základní pojmy hudební. 7., dopl. vyd., (v SHV 2. vyd.)*. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965.
- DANIEL, Ladislav. *Metodika hudební výchovy*. Ostrava - Mariánské Hory: Montanex, 2010. ISBN 0-85300-98-2
- FRANĚK, Marek. *Hudební psychologie*. V Praze: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0965-2
- HANŽLÍK, Bohumír. *12 kapitol o hudbě*, Čelákovice: ZUŠ Jana Zacha Čelákovice, 1996.
- HOLAS, Milan. *Hudební pedagogika*. Praha: Akademie múzických umění, 2004. ISBN 80-7331-018-X.
- HOLZKNECHT, Václav, Vladimír POŠ a Miloslav NEDBAL. *Kniha o hudbě*. Praha: Orbis, 1962. Malá moderní encyklopedie (Orbis).
- JANEČEK, Karel. *Hudební formy*. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1955.
- JANEČEK, Karel. *Tektonika*. 1. vyd. Praha: Supraphon, 1968. ISBN 02-097-68
- JENČKOVÁ, Eva. *Hudba a pohyb ve škole*. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.
- OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný*. Praha: J. Otto, 1897.
- Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Deklamace a výrazové prostředky hudby. Hudební výchova. Vydání 3. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 3. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].
- Pohybové aktivity v hodinách hudební výchovy: Hmatově akustický pohyb a rozvoj hudebních schopností. Hudební výchova. Vydání 4. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, ročník 12., číslo 4. 2004. Datum citace [20. 03. 2023].
- POLEDŇÁK, Ivan. *ABC Stručný slovník hudební psychologie*. Praha: Supraphon, 1984. ISBN 02-008-84.
- SEDLÁK, František, Váňová, Hana. *Hudební psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2060-2.
- SEDLÁK, František a Rudolf SIEBR. *Didaktika hudební výchovy I na prvním stupni základní školy: učebnice pro studenty pedagogické fakulty, studijní obor učitelství pro I. stupeň základní školy*. 2., upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).
- ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-928-6.
- VRKOČOVÁ, Ludmila. *Slovníček základních hudebních pojmů*. Vlastní náklad, 1996.

Internetové zdroje:

Motessori ČR –*Senzitivní období* [online]. [cit. 01.06.2022]. Dostupné

z:<https://www.montessoricr.cz/objevte-montessori/slovnicek/148-s/452-senzitivni-obdobi>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) – edu.cz. *edu.cz – Jednotný metodický portál MŠMT* [online]. Copyright © 2020 [cit. 01.06.2022].

Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

Slavíková, Marie. *Hudební vývoj dítěte v předškolním věku*. [online]. [cit. 2022-12-05].

Dostupné z:<https://clanky.rvp.cz/clanek/o/p/14413/HUDEBNI-VYVOJ-DITETE-V-PREDSKOLNIM-VEKU.html>

Vávra, Martin. Aplikace hudebního softwaru v hudební výchově. *Metodický portál / Odborné články* [online]. [2022-06-07] Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/U/13005/APLIKACE-HUDEBNIHO-SOFTWARU-V-HUDEBNI-VYCHOVE.html>

HAAF. Za foukačkou do pravěku. [online]. [cit. 2022-31-05]. Dostupné z:

<http://haaf.cz/view.php?cislocclanku=2007060603>

Houslový klíč. Nabídka výukových materiálů, notových titulů a hudebních dárků:

Hudební výchova. [online]. [cit. 2022-31-05]. Dostupné z:

<https://www.houslovyklic.cz/hudebni-matematik-didakticka-hra/>

Music With Mrs. Tanenblatt: Rhythm Monsters. Music With Mrs. Tanenblatt [online].

Dostupné z: <http://www.mrstanenblattmusic.com/2014/10/rhythm-monsters.html>

A Music Game with Dice - Shake & Tap | Piano with Lauren Blog. *Piano with Lauren | New Orleans Lessons & Theory Workbooks* [online]. Copyright © 2021 [cit. 10.03.2023].

Dostupné z: <https://www.pianowithlauren.com/music-game-with-dice-shake-tap/>

Národní pedagogický institut. Podkladové analytické studie. [online]. [cit. 2023-30-03].

Dostupné

z:

https://www.npi.cz/images/podkladov%C3%A1_studie/hudebni_vychova.pdf

Národní pedagogický institut. Revize rámcových vzdělávacích programů. [online]. [cit. 2023-30-03]. Dostupné z:

<https://velke-revize-zv.rvp.cz/files/koncepce-uak.pdf>

Boomwhacker activity resources – Sierra Klutts Music. *Sierra Klutts Music* [online].

Dostupné z: <https://sierrakluttsmusic.wordpress.com/2018/05/02/boomwhacker-activity-resources/>

Hemiola - Music Theory Academy. Music Theory Academy - Free Music Theory Lessons [online]. Copyright © 2023. [cit. 31.03.2023]. Dostupné z: <https://www.musictheoryacademy.com/understanding-music/hemiola/>

Rytmické struktury V - hudební teoreticko-praktický workshop | Muzikus. časopis pro muzikanty | Muzikus [online]. Copyright © 2020 Muzikus s.r.o. [cit. 31.03.2023]. Dostupné z: <https://www.casopismuzikus.cz/workshopy/rytmicke-struktury-v-hudebni-teoreticko-prakticky-worksho>

Růžičková Veronika – CRLC Conference in Pilsen 2020. CRLC Conference in Pilsen 2020 – Czech Republic and the Lusophone Countries: Education, Art, Digital Technology in Teaching [online]. Dostupné z: <https://crlcconference.wordpress.com/publications/authors-m-r/ruzickova-veronika/>

Resumé

Tato diplomová práce se zabývá prací s rytmickými strukturami v hudební výchově na 1. stupni základní školy. Práce je rozdělena na dvě části.

První část se věnuje hudebnímu vývoji civilizace a dítěte, možnostem rytmických cvičení a cílů vyplývajících z RVP. První část se také zaměřuje na možnosti práce s rytmickými strukturami a využití různých pomůcek, digitálních technologií a různých forem práce s hudebním rytmem. Může sloužit jako inspirace pro začínající učitele.

Inspirativní je druhá část práce, která přináší praktické náměty a nápady na hudební hry rozvíjející nejen rytmus dětí. Ve druhé části se také nachází anketa provedená u malého vzorku žáků 5. ročníků. Byly zde použity dvě metody dotazníkové šetření a pozorování.

Abstract

This master thesis deals with the work with rhythmic structures in music education at the first stage of primary school. The thesis is divided into two parts.

The first part is devoted to the musical development of civilization and the child, the possibilities of rhythmic exercises and the goals resulting from the RVP. The first part also focuses on the possibilities of working with rhythmic structures and the use of various aids, digital techniques and different forms of working with musical rhythm. It can serve as inspiration for beginning teachers.

The second part of the work is inspiring, providing practical suggestions and ideas for musical games that develop not only children's rhythm. The second part also includes a survey conducted with a small sample of Year 5 pupils. Two methods of questionnaire survey and observation were used here.